

ERA.T-76.1.975

P-981

EESTI NSV MINISTRITE NÕUKOGU RIIKLIK EHTUSKOMITEE
TEADUSLIK RESTAUREERIMISE TÖÖKODA

OBJEKT: Tallinna kesklinna rekonstrueerimine

ŠIFR. NR.: TT-1-68

TELLIJA: Tallinna Linna TSN TK Arhitektuuri ja
Planeerimise Valitsus

TEOSTAJA: Teaduslik Restaureerimise Töökoda

Tallinna vanalinna hoonestuse funktsionaalne
struktuur. Alusandmed.

K ü i d e X I

Tallinna vanalinna kaitse-
tsooni hoonete funktsiooni-
dest XVIII saj. lõpust kuni XX
saj. alguseni. Tekst.

Direktor: /V. Saks./

Peaspetsialist
ajaloo alal: /H. Üprus./

Peainsener: /E. Toms./

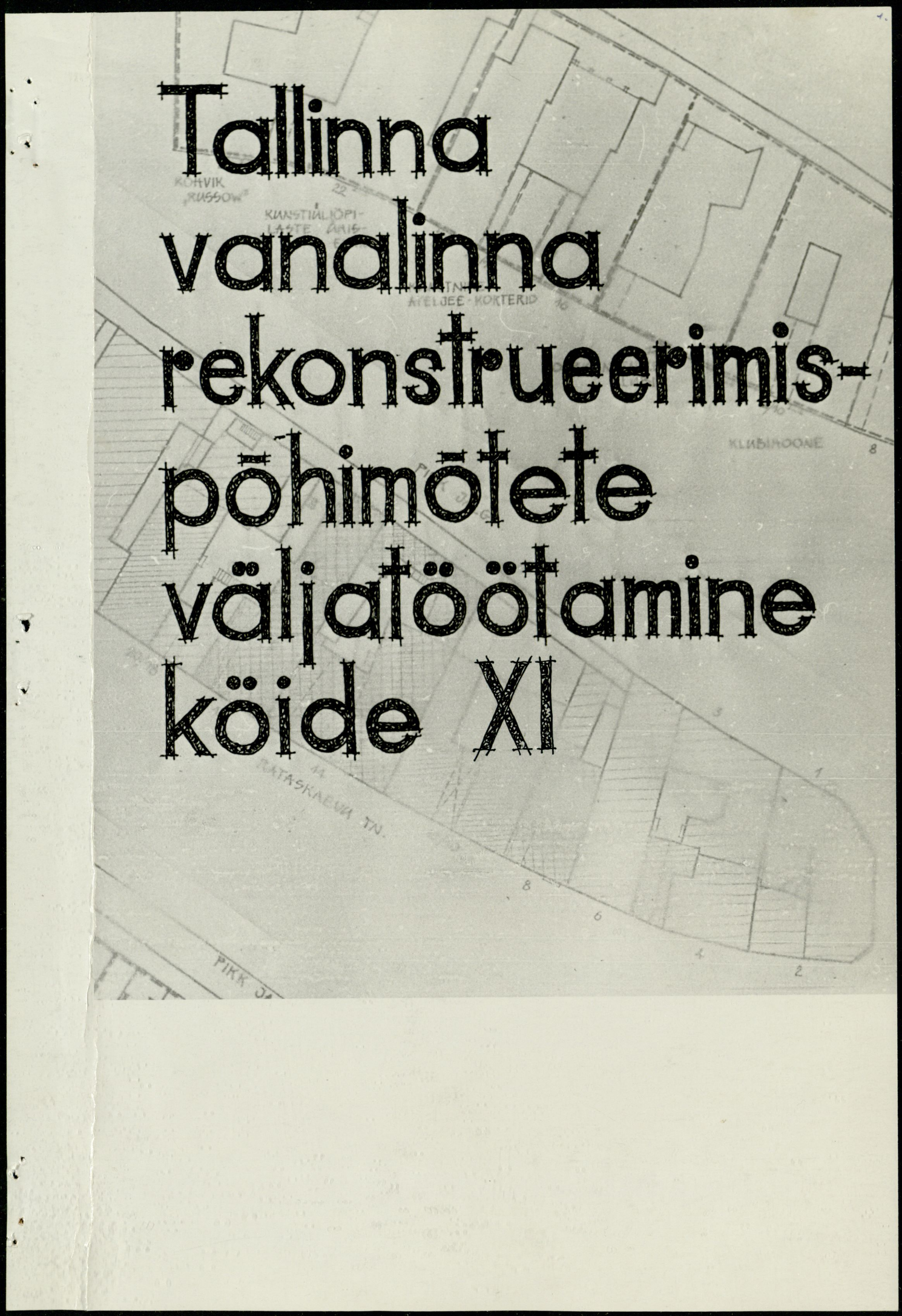
Peaspetsialist
arhitektuuri alal: /R. Zobel./

Projekt-sektori
juhataja: /E. Sedman./

Objekti autor: /H. Üprus./

Koostanud: /M. Hermat./

TALLINN 1968

The background of the page is a detailed architectural plan of the Old Town of Tallinn, Estonia. The plan shows a grid of streets and building footprints. Several streets are labeled in Estonian: 'KOHVIK "RUSSOW"', 'KUNSTIALIIDI- LASTE ARIE', 'ATELJEE-KOKTERID', 'KLUBIRUONE', 'KATASKALVA TN.', and 'PIKK JA'. There are also various numbers scattered across the plan, such as 22, 10, 8, 6, 4, 2, and 8. The title text is overlaid on this plan in a large, black, decorative font with a dotted texture.

Tallinna
vanalinna
rekonstrueerimis-
põhimõtete
väljatöötamine
kõide XI

S i s u k o r d

Kõide XI - Tallinna vanalinna hoonete funktsioonidest XVIII saj. lõpust kuni XX saj. alguseni.

T e k s t

1. Eessõna
2. Tallinna vanalinna kaitsetsooni ala
3. Tallinna vanalinna territooriumi administratiivjaotus
4. Tallinna vanalinna kaitseala tänavatevõrk
5. Tabelite koostamiseks kasutatud kirjanduse iseloomustus
6. Tabelite iseloomustus
7. Mõningaid iseloomustavamaid üldistusi Tallinna vanalinna funktsionaalses struktuuris
8. Ligilähedane arvuliselt võrdlev ülevaade vanalinna ja eeslinnade elanike tegevusaladest eri etappidel.

Kõide XI-a - Tallinna vanalinna hoonete funktsioonidest XVIII saj. lõpust kuni XX saj. alguseni

T a b e l i d

Märkus: Andmed hoonete funktsioonide kohta neis tabeleis on antud tänavate alfabeetses järjestuses. Inventeeritud vanalinna osas on need lokaliseeritud aadresside ja kinnistute viisi.

Tallinna vanalinna kaitsetsooni hoonestuse
funktsioonidest 1785-1913.

1. Eessõna

Tallinna vanalinna rekonstrueerimise eeltööde hulgas on hoonestuse funktsionaalse kujunemise väljaselgitamisel tähtis koht. Sellega seoses olev laiahaardeline uurimistöö hajaliolava arhiivmaterjali abil on aga küllaltki seganevõrd ning sügavamad juurdlemist ja analüüsimist vajav. Kiirema tulemuse saavutamiseks on seetõttu esialgu piirdutud vaid kasutada oleva publitseeritud materjaliga aadresskalendri, aadressaraamatute ja kinnistute hindamisraamatu näol. See, teatud etappe dikteeriv materjal, mis haarab ligi 130 aastast perioodi, kätkeb küllaltki autentseid andmeid, mis on kogutud kaasaegsete kultuuritegelaste ja -teadlaste poolt asutuste, organisatsioonide, ettevõtete, isikute jm. üksikasjalikumaid või lokaalilisi teateid sisaldava aadressi näol.

Tallinna vanalinna hoonestuse funktsioonide uurimisel peeti vajalikuks kogu antud perioodi kohta läbi töötatud andmete koondamist tabelitesse.¹⁾ Esiteks kergendas see materjali käsitlemist, teiseks aga lubas anda järjekorrase k ü i t e m a t e r j a l e , m i s e d a s p i d i

1) Vt. käesolevate uurimiste köide XI-a.

hõlbustab Tallinna vanalinna hoonestuse tegelikku rekonstrueerimist-regeneerimist teaduslike alustel. Seejuures on need materjalid esitatud samas struktuuralses süsteemis nagu Varasemaiki. Et lokaliseerida ühele ja samale kinnistule eri aegadel pandud erinevaid kinnistunumbreid tänapäeva tänava- ja kinnistunumbritele (s.o. viimastele kasutusel olnud kinnistunumbritele), tuli teha ära ulatuslik töö. Seda tegi ERT arh.kt. E.Tukk Tallinna vanu kinnistunumbreid fikseerivate plaanide ja publitseeritud kinnistunimistute (1865, 1904) põhjal koostatud ning tänapäeva tänava- ja kinnistunumbritele kohaldatud võrdlustabelite ja numeratsiooniplaanide abil.²⁾

Andmeid hoonestuse funktsioonide kohta koguti kogu Tallinna vanalinna kaitsesooni territooriumi ulatuses. Seega alal, mille piirid fikseeris Eesti NSV MN 2.augusti 1966.a. määrus nr. 360, ja mis ulatub endistesse eeslinnade jaoskondadesse kuulunud haljasvööndi ja üksikate tänavate (resp. tänavaosade) näol väljapoole vana mullkindlustusvööndit. Välja on jätud Tallinna vanalinna hoonestiku funktsionaalse struktuuri vaatlusväljalt kaitsesooni kuuluv Toompea, kaalutlusel, et Toompea oli Kubermangu ning Harju maakonna administratiivkeskusena Varasematel aegadel halduslikult riigivalitsejate ja rüütelkonna ala, millel oli oma administratsioon ja jurisdiktsioon. Pealegi annab Toompea oma sotsiaalse

2) Vt. käesolevate uurimiste kätised II-b, X-a, X-b ja X-c.

struktuuri kohaselt väljakujunenud hoonestikuga, mille hulgas leidub vaid üksikuid käsitsööliste maju ja kaubanduslikke ettevõtteid, all-linna hoonestuse funktsionaalse struktuuri omapärale vaid minimaalsel määral lisa.

Tänapäeva numbritele lokaliseerimata on jäänud need hoonestatud alad, mis kaitsetsooni määruse põhjal vanalinna traditsioonilisele territooriumile juurde arvati hiljem ja sellestõttu veel inventariseerimata on.

Et anda ülevaade Tallinna vanalinna kaitsetsooni ala linnaehituslikest funktsioonidest XVIII ... XX sajandini, käsitletakse käesoleva töö algul põgusalt kaitsetsooni ala territoriaalsed ja administratiivset väljakujunemist antud perioodil. Sellega seotud muudatused linna territoriaalses jaotuses ja funktsioonides, kuid samuti tänavatevõrgu küsimustes on olulised nii antud ajastut käsitlevate materjalide mõistmisel kui ka edasiseks uurimiseks. Lisaks eselmunitud tabelitele on neil esinevate andmete baasil puütud käesolevas anda ülevaade kaitsetsooni kuuluva hoonestuse funktsionaalsest struktuurist ka paari omapärasema ilmega tänava ulatuses (Lai, Pikk), samuti koondandmeid erialadelt ülevanalinna ulatuses, ja lõpuks tabelitele fikseerituna arvulisi koondandmeid tegutsemisaladelt, kõrvutades paari etapi ulatuses võrdlemiseks all-linna arve eeslinnade jaoskondade summaarsete arvudega.

Kuna tabelite koostamiseks kasutatud materjalid revolutsioonilise ja tsõllisliikumisega seoses olevaid andmeid ei käsita, ei ole saadud naid ka märkida. Kaitsetsooni hõlmaval vanalinna alal tuleks vaadeldaval perioodil arvesse vaid torn Paks Margareeta, mida peale 1905-1907. aasta revolutsiooni mahasurumist kasutati vanglana. Teised revolutsioonilised sündmused toi-

musid väljaspool käsitletavat perioodi. Nii selle kui ka hilisemasse ajajärku kuuluvad Tallinna töllis- ja revolutsioonilise liikumisega seosesolevad andmed esinevad koondatult sellekohases eri kirjutises.³⁾

2. Tallinna Vanalinna kaitsetsooni ala

Vana Tallinna kaitsetsooni ala hõlmab Toompead, n.n. alllinna ja endistele muldkindlustustele ning nende lähikonda rajatud haljasvööndit koos mõnede tänavate ja tänavaosadega.

Oma pindalalt peaks kaitsetsooniaala 1837.a. andmete kohaselt olema 210.400 ruutsülda.⁴⁾ Sellest kuulub all-linnale 76.400, Toompeale 21.000 ja endiste kindlustuste alale 132.800 ruutsülda.⁵⁾

Toompea ja müüride vaheline all-linn on käsitletaval perioodil oma tänavatevõrku võrdlemisi vähe muutnud. Kõll muutis aga oma ilmet ala, mis piiras Vanu linnamüüre hiljem haljasvööndina.

Tallinna kindlustuste vööndist, mis pärast Põhjaeõja lõppu läks Vene riigivõimu valdusse, anti 1820.a. tegelikult ja 1821.a. ametlikult linnale tagasi maapoolne osa kindlustusmüürist. 1857.a. kustutati Tallinn maakindluste nimekirjast ja 29.märtsil 1859.a. jaotati maapoolsed muldkindlustused alllinna ja Toompea vahel. Merepoolsed kindlustused, mis moodusta-

3) E.Peets, Revolutsioonilise ja töllisliikumisega seotud hoonetest Tallinna südalinna territooriumil.

4) 1 süld = 213,36 sm.

5) Rosanov, lk.189.

sid endise kindluse põhjarinde, ulatudes umbes praegusest Käs-
parti tänavast kuni Väikese Rannaväravani, anti tegelikult üle
1864.a. ja ametlikult 1868.aasta algul.⁶⁾

Lähtudes likvideeritud muldkindlustuste alade hoonestamis-
kõsimustest, tuleks järgnevalt tutvuda ümber vanalinna kolme
ja poole kilomeetri pikkuse vööndi moodustavate h a l j a s -
a l a d e kujunemisefaasidega.

Osa haljasalasid oli Tallinnas juba varem, enne muldkind-
lustuste likvideerimist olemas. Peale kindlustuste nimekirjast
kustutamist alustati haljasalade rajamist 1860.aastal Harjuvä-
rava mäele, endisele Ingeri bastioonile. Paar aastat hiljem
tekkis haljasala endisele Rootsi bastioonile, praegusele Linda-
mäele. Endisele Nunna- ja Suure Rannavärava vahelisele alale
rajati park kohe peale seda, kui see linnale üle anti, s.o.
1864.aastal. Endine Skoone bastioon haljastati pargina alles
1881. ja 1885.aastate vahel ja nimetati Rannavärava mäeks.

Aja jooksul rajatud puisteed nimetati varieeruvate eri-
lõikude ulatuses aegade vältel kord ühe kord teise nimetusega.
Osa neist, vanade linnaväravate lähikonda rajatuist, kandis
alguses linnavärava nimetust, osale aga anti lähedase mas-ala
või veekogu ja isegi ilmakaare nimetus.

Muldkindlustustele rajatud puisteede vööndisse kuulunud
haljasalad, pargid, olid ettevõtjate käes rendil lõbustuskoha-
dena. Rannavärava mäel keelati 1911.a. linna poolt alkoholsete
jookide müük ära, seati korda ja ehitati nii Rannavärava- kui
ka Harjumäele aiad ümber. Lindnämäele ehitati hiljem paviljon
kontsertide korraldamiseks. Ala, mis asetseb praeguse Suvorovi

6) E.Hottbeck, Immobilienbesitz, lk.40; R.Kenkmaa. G.Vilbaste,
lk.48,49.

puiestee ääres, seati spordiplatsiks korda 1905.aastal. Spordi-
platsiäärne puiestee külj kandis tol korral Kaevu tänava (Brun-
nenstrasse,) nimetust.⁷⁾

Plaanitult areneva ehitustegevuse tingimustes hoonestati
osa endisi muldkindlustusi Umbritsenud maa-aladest. Olgu siin-
kohal märgitud, et juba omaaegne Tallinna linna kinnistute aja-
loo uurija E.Nottbeck kurtis, et endise kindlustuste ala hoones-
tamisel ei ole silmas peetud ka kõige tagasihoidlikemaid esteet-
tilisi nõudeid, mille tõttu on kannatanud erakordselt maaliline
vaade vanale Tallinnale.⁸⁾

Rajatud parkide täiendamiseks ja rajatavate varustamiseks
loodi 1909.aastal ajutine puukool vaksali esisele, n.n. Patkuli
platsile, kus juba varem oli aed sisse seatud. Linna aednik
kultiveeris seal meie kliimaga kohendamiseks lõunamaa taimi.⁹⁾

Endine vallikraav, nõgu praeguse Lindamäe ja Mitšurini tä-
nava vahel anti 1865.aastal Eestimaa Alanduse Ühingu kasutusse,
kes sinna rajas dendroloogia aia. Siin kasvas 1906.aastal 280
mitmesugust välismaade puu- ja põõsaliiki. Kliimaatilise koha-
nemisvõimetuse tõttu on neist siiani kasvama jäänud vaid 80-90
liiki. Oma nime "Hirvepark" sai see park hirvealast, mis rajati
käsoleva sajandi 30-ndatel aastatel pargi Toompea tänava pool-
sesse ossa. Hiljem püstitati siia ka J.Koorti skulptuur "Mets-
kits". Praegu on see skulptuur Vaksali tänava ääres pargis Laila
tänava alguses, kuid skulptuuri lihtne elus jäi Hirveparki en-
dise hirveaia ette. Hirvepark on looduskaitse all.¹⁰⁾

7) Tallinna linna majapidamine, lk.25.

8) E.Nottbeck, Immobilienbesitz, lk.41.

9) Tallinna linna majapidamine, lk.25.

10) R.Kenkmaa. C.Vilbaste, lk.59-62.

Üldiselt on Tallinna vanalinna endiste muldkinõlastuste ala hõredalt hoonestatud. See ala kujutab endaga peamiselt haljastõõndit parkide, puisteede ja rohelise alaga, mida käsitletakse hiljem pikemalt seoses Tallinna vanalinna kaitseala tänavatevõrguga.

3. Tallinna vanalinna territooriumi administratiivne jaotus

Käsitletava perioodi algus, mis langeb ühte endist korda oluliselt reformeeriva aschalduskorra kehtestamisega, märgib Tallinna vanalinna administratiivse jaotusena neli kvartalit, s.o. neli jaoskonda (quartier)¹¹⁾ eesotses kvartali isandaga (Quartierherr). Oma nimetused vanas Tallinnas said kvartalid nende aladel paiknevate tähtsamate objektide järgi: Rannavärava-, Viruvärava-, Harjuvärava- ning Turu kvartal.

Kasutatud 1785.a. aadresskalender ei anna aadressina tänavanimetuse kõrval hoone (kinnistu) numbrit, vaid selle valdaja nime. Seda põhjusel, et sel ajal ei olnud veel neid teada. Alles sama aasta 21.aprillil kinnitatud linnakorralduse punkt 9-ndale vastavalt kohustati 1.oktoobriks 1786.aastaks koostama raamatud, kus pidiid kinnistud olema sisse kantud iga üks oma eri numbril all. Sellele eelnevalt kohustati kvartaliisandeid iga üks oma kvartalis üra nummerdama kõik majad ja krundid, kusjuures iga kvartal pidi oma hooned viima oma erinumeratsiooni

11) Siinkohal kasutatud nimetusena ühe neljandiku linnaosa kohta. Hiljem edasi kantud linna territoriaalsel jaotamisel ristuvate tänavatega piiratud linnaosadele nii Tallinna silda- kui ka äärelinnades.

alla. Erinevalt eeslinnale, kus, nagu märgitud, iga kvartali hoonestik ja krundid kuulusid erinumeratsioonile alla, kuulusid kõik eeslinnade kinnistud aga ühise numeratsioonile (1-1246) alla.

1797.a. määrati eeslinnade ühisest numeratsioonist eeslinna kvartalite alla järgmised osad: Rannavärava kvartali alla nr.nr. 1-334; Turu kvartali alla nr.nr. 335-626; Viruvärava kvartali alla 627-690 ja Harjuvärava kvartali alla nr.nr. 691-1246.

Tõsi lõpptulemusena koostati uued kinnistute registreerimisraamatud, mida nimetati hüpoteegiraamatuteks ja kuhu kanti kõik - nii hoonestatud kui ka hoonestamata krundid. Vana- e.t. all-linnast moodustati kaks hüpoteegijaoskonda, kusjuures kogusummas 609 kinnistust kuulusid nr.nr. 1-351 I-esse ja nr.nr. 352-609 II linna hüpoteegijaoskonda.

Ühisesse numeratsioonile kuulunud eeslinnade 1246 kinnistut jaotati ühes uue numbrile andmisega nelja alevi-hüpoteegijaoskonda, kusjuures I hüpoteegijaoskonna numbrile vastasid endise Rannavärava kvartali numbrile, II hüpoteegijaoskonna numbrile Turu kvartali-, III hüpoteegijaoskonna numbrile Viruvärava kvartali- ja IV hüpoteegijaoskonna numbrile Harjuvärava kvartali numbrile.

Toompea ja selle juurde kuuluv eeslinna ala, kus kehtis eriseadus (nasseadus - Landrecht) jagunes kahte hüpoteegijaoskonda: Toompea ja selle eeslinn.¹²⁾

Nii siis oli vana Tallinn 18. sajandi lõpul jaotatud kaheksasse hüpoteegijaoskonda: all-linn kahte, eeslinnad nelja ja Toompea oma eeslinnaga kahte hüpoteegijaoskonda.

12) A.Kivi, lk. 3-5.

Kui 1819.aastal politsei funktsioonid magistraadi alluvusest Tallinna hokorraameti pädevusse üle kanti, viidi ka Tallinna territoriaalse jaotamise süsteemis uus reform läbi: endised linnajaod (kvartalid) nimetati väikeste territoriaalsete muudatustega politseijaoskondadeks. Endised I,II,III ja IV eeslinnajaod nimetati vastavalt I,II,III ja IV politseijaoskonnaks; Toompea oma eeslinnaga nimetati V-ndaks ja all-linn ehk südalinn tervenisti VI-ndaks politseijaoskonnaks.¹³⁾

Umbes 1840-ndal aastal esineb Tallinn jaotatuna seitsmesse ossa, kua juures vana all-linn moodustab 2 linnaosa, eeslinnad 4 kvartalit ja Toompea koos oma eeslinnaga moodustab ülejäänud 5.kvartali. Iga osa eesotsas seisab politseiametnik, keda nimetatakse vastavalt linnaosa või kvartali ülevaatajaks.

Linna jaotusüksused on tol ajal piiritletud järgmiselt (ühes nende piiridesse kuuluvate tänavanimetustega):

I linnaosa piir algab Suure Rannavärava juurest ja hõlmab kinnistud nr.nr.1-350, mis asuvad praeguse nimetuse järgi järgmistes tänavates:

1. Pikk	6. Olevi- ja Sulevi- mägi	10. Mündi
2. Vaksali	7. Vene	11. Vana Tooma
3. Hobuse	8. Raekoja plats	12. Rataskaevu
4. Lai	9. Apteegi	13. Kullassepa ja
5. Nooruse		14-20 seitse põiktänavat (seni veel nimetuseta).

Igal linnaosal pidid olema erivärvilised majadenumbriid. Relemainitud linnaosal pidid olema need punasel joonil mustade numbritega.

13) E.Nottbeck, Geschichte... lk.216

II linnaosa, mille majade numbrid moodustasid eelmise linnaosa majadele j ä r g n e v a numeratsioon, hõlmasid numbrid 351-608 ja asusid järgmistes tänavates:

1. Vana turg	5. Suur- ja Väike Karja	8. Kuninga
2. Viru	6. Vana Posti	9. Niguliste
3. Sauna	7. Harju	10. Rataskaevu osa (Rüütli)
4. Uus		11. Mürivahe

Selle jaoskonna majanumbri plaat pidi olema kollane punase numbriga.

Nagu eespool juba tähendatud, nimetatakse Toompea ühes oma eeslinnaga viiendaks eeslinna kvartaliks või Toompea kvartaliks (Das Dom Quartal).

Eeslinnade neli kvartalit omasid maja (s.t. kinnistud) numbritena endiselt ühise numeratsiooni, mis oli selgi korral jaotatud sarnaselt hüpoteegijaoskondade jaotusele. Toompea kvartallil oli ühine numeratsioon Toompea ja selle eeslinnaga nr.nr. 1-231. Toompea kinnistuid oli nende hulgas nr.nr.1-71.¹⁴⁾ Vastavalt eeltoodule on 1843.aasta aadressraamatus kahte all-linna linnaosa kuuluvad hooned märgitud ühise numeratsiooniga nr.nr. 1-607, kusjuures muuseas viimased numbrid, mida kandvad hooned tavaliselt kuulusid Rataskaevu (end.Rüütli) tänava lõppu, arvati tol korral Mürivahe tänavale (Zwischen den Mauern) juurde.

Järgmisel, 1865.aasta etapil on tegemist jällegi eelnevast erineva nähtusega, mis tunduvalt segab kinnistutes orienteerumist ja nende kohaldamist tänapäeva tänavanumbritele. 1864. ja

14) Etat, lk. -

järgmisel aastal teostatud kinnistute hindamisel jagunes kesklinn kahte jaoskonda, kumbki oma erinumeratsiooniga. Eri numeratsioonid said ka endised ühisesse numeratsiooni kuulunud neli eeslinna (Toompeal oli varem juba koos eeslinnaga oma erinumeratsioon). Nii jaguneb siis Tallinn erinumeratsioonidega 7 jaoskonda.

1893/94. ja 1913. aastate aadressraamatutets kehtib taas eelpoolmärgitud 1819. a. maksmapandud linna administratiivse jaotuse süsteem, kusjuures all-linn moodustab VI linnaosa. Vahe kahe viimase etapi vahel seisneb selles, et eelviimases aadressraamatus märgitakse maju veel kinnistunumbritega, viimasel, 1913 a. aga juba tänava (resp. politsei) numbritega, mis olid kehtestatud rohkem kui 10 aastat enne seda.

Edaspidisel linnaehitusliku uurimistöö käigus ei ole kuidagi välditav ka jurisdiktsiooniliste probleemide lahendamise. Sellepärast tuleks informatsiooni korras ära märkida ka sellekohased suhtlemisvormid.

Tallinna all-linn, mis nagu juba mainitud, moodustas 6. jaoskonna, kuulus jurisdiktsiooniliselt 4. rahukohtu ringkonda. Kuna osa kaitsesooni hoonestikust administratiivselt kuulus eeslinna jaoskonnadesse, siis ei ole liigne tutvuda ka nende kuulamisega vastavatesse rahukohtu ringkonnadesse.

1. eeslinnaosa kuulus 5. rahukohtu ringkonda

2. " " 3. " "

3. " " 9. " " ja

4. " " 6. " "

Eeltoodud, peale 1889. a. teostatud kohtureformi ellukutsutud kodanike õiguslikke vahakordi reguleerivates institutsioonides orienteerumise näidiseks esitatud andmed on toodud selleks,

et - nagu eelpool juba märgitud - edaspidiste Tallinna vanalinna rekonstrueerimise eeltöödega seosesolevate uurimistööde lõikes vajalike andmete kogumisel tuleks puudutada ka hoonestusalaseid kohtuotsusesse fikseerivat arhiivmaterjali. Sageli esineb kohtuasutuste materjalides arhitektuuriliste objektide omandiõiguste reguleerimisel rikkalikku materjali, mõnel juhul isegi liialdatult detailselt motiveeritud avalduste ja plaanide, samuti ka kohtuotsuste näol. Sellise materjali otstarbekohase leidmise ning selles kiire orienteerumise eelduseks on aga eri perioodidel funktsioneerinud administratiivsete ja jurisdiktsiooniliste institutsioonide struktuuride ja nende vastastikuste suhtlemisvormide tundmine.

Järgnevalt on lisatud oma lõpplahenduselt ajaliselt teemast väljaulatuv lõik, mis annab mõningaid informatsioonilisi andmeid Tallinna vanalinna edaspidise administratiivse jaotuse kohta.

Tallinna linna piiride avardumisega kadus endise territooriaalse jaotuse proportsionaalsus ja sellepärast otsustas linnavolikogu 11. aprillil 1912. a. jaoskondadele uued piirid määrata. Käsitletava perioodi kestel see kavatus ei teostunud, kuna see kuberneril poolt alles kolm aastat hiljem, s. o. 1915. aastal kinnitati. Informatsiooniks olgu märgitud, et uute, 1. jaanuarist 1916. a. kehtestatud linnaosade piirid olid järgmised: Toompea koos all-linnaga moodustas VI linnajao; Lasnamägi, mis varem II ja III linnajao vahel oli jaotatud, arvati nüüd tervenisti III linnajao juurde; I-sest linnajaoost raudteejaamaga lahutatud Pelgulinn arvati V linnajao alla. Kergemaks orienteerumiseks anti ühtlasi igale linnajaole oma erinimetus. I linnajagu nimetati Vaksalitaguseks; II - Narva; III - Tartu; IV Pärnu; V - Paldis-

ki ja VI Linna jaoskonnaks.¹⁵⁾

Nagu eeltoodud põgusast ülevaatest nähtub, on Tallinna eri etappidel kehtestatud territoriaalse jaotamise süsteem ja samuti ka kinnistunumbrite segaste süsteemide ummikua orienteerumine positiivse lõpptulemuse saavutamiseks siige keeruline ja aeg- nõudev töö. Eri etappidel ühel ajal pandud kinnistunumbrite kas- va jälgides, nähtub et need kulgevad kord ühte, teinekord teist- pidi, vastupidises suunas; kord kasvavas, kord kahanevas prog- ressiioonis. Ükskord on majade nummerdamist alustatud linna ser- vast, teine kord südamikust. See vastusuunaline numeratsiooni kulgemine paistab eriti tabelitel silma.

4. Tallinna vanalinna kaitseala tänavate võrk

Tallinna vanalinna kaitseala on piiratud vööndiga, mis al- gab selle ringi sinna tänavaga, Pärnu maanteega (end. Jaani tä- nav) ja kulgeb, ületades Võidu väljakut, haljasvööndit pidi edasi mööda Suvorovi (end. Kaarli- ka Peetri-) puisteed, siis kosmo- naut Juri Gagarini nimelist (end. Toom- ja Veksali) puisteed, lõigates Balti jaama lähikonnas diagonaalselt raudteed, sealt mööda Põhja- ja ringi sulgevat Merepuisteed üle Keskväljaku taas Pärnu maanteeni välja.

Tallinna südalinna tänavate võrk on oma endise kuju peaaegu tervenisti säilitanud. Muutunud on aeg, nagu eelpool juba märgi- tud, aegade jooksul endisele linnakindlustuste vööndile rajatud

15) Tallinna linna majapidamine, lk.4.

alad oma parkide, puisteede, roheline kattealaga ning hõredalt hoonestatud piirkonnaga.

Nimetatud müüridevälise ala ja südalinna vahel parema kontakti loomiseks, lõhuti ajajooksul ajaloolisi linnaväravaid ja murti läbikäigud linnamüüri. Viruvärava peassa võeti juba 1820. aastal maha; Nunnavärav lammutati 1868. ja Harjavärav 1874. aastal.¹⁶⁾ Mõõdunud sajandi lõpul murti linnamüür läbi praeguse Nooruse ja Väike Karja tänavate.²

Läbimurd linnamüüri Käsperti tänavale pärineb tõenäoliselt juba keekajast ja Aida tänava kohal paiknev läbimurd linnamüürist tekkis 1933. aastal.¹⁷⁾ Lippe torni konsoolide viimaste jäänuste lammutamisel ning jalgvärava ehitamisel.¹⁷⁾

Tallinna vanalinna südames toimusid samuti hoonestiku funktsionaalsete tingimuste muutmist mõjustavad nähtused. Tallinna vanim turg, mis paiknes Viru tänava alguses, viidi XIV sajandil raekoja esisele väljakule, mis siit peale kandis Uue turu, hiljem Suure turu ja ka Rootsi turu nimetust, jättes endisele turule Vanaturu nimetuse. Raekoja eest viidi turg 1897. aastal üle end Väikese Karja tänava ees olevale alale, praeguse 16. Oktoobri väljaku kohale. Samal ajal viidi turu eest läbi uus Jaani tänav (nüüd Pärnu maantee)¹⁸⁾. 1898-1899. a. ehitati turule kaubemaja koos kaalukojaga ja teemaja. 1901. a. viidi Uuel turult vanaasjade turg üle Väikese Rannavärava esisele platsile, mida 1907. aastal selleks otstarbeks veel laiendati. Heinaturg, mis asus Jaani kiriku esisel platsil (nüüd Võiduväljak), paigu-

16) Tallinna linna majapidamine, lk. 4.

17) R. Zobel, lk. 36.

18) Tallinna linna majapidamine, lk. 13.

tati 1909. aastal Umber Viruvärvate lähikonnas asetsevale alale, mida tol korral Veneturuks nimetati (nüüd Keskväljak). Vabaksjäänud endise heinaturu platsile püstitati aasta hiljem Eesti liitumise Vene riigiga 200. aasta tähtpäevaks Peeter I mälestussammas.¹⁹⁾

Kis puutub Tallinna kaitsealal paiknevate tänavate nimetustesse, siis on need pikkadeegade jooksul mitmeti varieerunud nii sisuliselt kui ka keeleliselt: peale selle - ka veel ulatuselt. Kord haareb üks nimetus terve rea väikese tänavaid või alasid ühe nimetuse alla (Nunna + Lei, Kuninga + Harju, Brookusmägi) kord võtab üks tänav teise tänava kääneku otsast jupi endale (Müürivahe + Riihtli - nüüd Rataskaevu tänava lõpp). Analoogiline nähtus esineb ka majade numbritega. Näiteks kannavad Kullassepa ja Harju tänavais asetsevad majad ühist numeratsiooni ja sageli arvati käänekutel asetsevate hoonete numbrid kord ühe, teinakord teise tänavajärgi juurde.

Ei ole kerge orienteeruda sarnases nimetuste ja numbrite alaliselt muutavas labüridis.

Asudes käsitletava perioodi esimesse etappi (1785) kuuluvate tänavate arvu ja nimetuste vaatlemisele, selgub, et arvult on siin fikseeritud neljas kvartalis kokku 34 tänavat, kaasa arvatud ka nii hästi tuntud kui ka vähem tuntud nimetustega platsid, tänavad ja kohad (näit.: Petersiliengasse, auf dem Schilde); tol ajal veel nimetuseta tänavad, nagu Quergasse von der Langgasse nach dem Markt (hiljem Mündi, nüüd Mündi).²⁰⁾

19) Tallinna linna majapidamine, lk.14.

20) Seoses vaadeldava etapi käsitlemisega ei ole huvituseta ära märkida seda, et tol ajal elas ka Mündi tänavale nimetuse omandisik, aschaldusvalitsuse poolt kehtestatud ametikohal assessorina kubermangu magistraadis tegutsev Suure Gildi vanem, siidikaupmees Peter Friedrich Münd, kes omas elamu ühes kauplusega Uueturu ääres nurgapealsees majas. Tema järgi nimetati hiljem Raekoja platsilt Pikka tänavasse suunduv põiktänav Mündi tänavaks. Adresskalender 1785, lk.18,65 ja 75.

Järgnev loetelu märgib ära aadressidena antud väljakute, platside ja muude ehitiste lähedased alad:

1. Auf dem Schilde	7. Vor der grossen Strandpforte
2. Bei der Nikolai Kirche	8. Auf dem Kloster
3. München Hof	9. Kirchhof zum Heiligen Geist
4. Kleine Strandpforte	10. Unter dem langen Domberge
5. Grosser (Neuer) Markt	11. Brocksberg (nüüd Olevi- ja Sulevimägi oraldi)
6. Alter Markt	

Funktsionaalsete andmete märkimisel on eeltoodud kohtadest arvesse tulnud vaid Väike Rannavärv, kus elas pottsepp Neemann ja Suur (Uus) turg, kus asusid kaupmehed Mundt, Hetling ja Müller; samuti ka Vanaturg, kus kauplesid kaupmehed Schwarzkopf ja Heidenschild.

Kuna 1785. aasta aadresskalendris on aadressina antud vaid elu- või tegutsemisukoht (tänav, plats) ja selle hoone valdaja või kasutaja nimi, siis on nende puudulike koordinaatide kaudu raske või üürniku puhul isegi võimata tolleaegset hoonet kohaldada tänapäeva numbrit kandva hoonega. Igatahes keerukas ja aeganõudev töö, mis võib lõppeda ka tulemusteta.

Teadusliku Restaureerimise Töökojale dots. L. Tiigilt osaliselt laekunud, vanade kinnisturaamatute põhjal koostatud märkmed majavaldajate ja valduste kohta on selleks veel vähesed ja ei või anda praegu süstemaatilise käsitluse andmist.

1843. aastat märkival etapil esineb aadressiraamatus ainult 27 tänavat, millest funktsionaalsete andmetega on tabelitele märgitud 24. Üksikud eelmises etapis esinevad vanemad tänavanimetused on osalt asendatud uutega ja osal "Gasse" asemele astunud "Strasse", nagu: Dunkelgasse muudetud Dunckerstrasse'ks,

Krähmer (ka Goldschmiede Gasse) muudetud Goldschmiede-

strasse'ks,

Pferdekäufergasse muudetud Pferdekäuferstrasse'ks,

Rust (Russ) Gasse muudetud Russstrasse'ks jne.

Ikka veel on osa tänavaid nimetuseta. Sel etapil, nagu eelpool märgitud, jagunes all-linn kaheks linnaosaks. 1840. aasta paika nimetatakse I linnaosas 13^{ne} nimetusega tänava kõrval veel 7 nimetuseta põiktänavat (Quergassen)²¹⁾. Selline umbmäärane seisukord Tallinna all-linna väiksemate tänavate nimetuste suhtes kestis kuni 1872. aastani, mil neile ametlikult nimetused määrati²²⁾.

1864. aastal koostas Bestimaa kubermangu maamõõtja Johann Heinrich Schmidt kinnistute hindamise eelõõna ettenähtud Tallinna linnaplaani, kuhu märkis uued kinnistute numbrid. Südalinn jaotati, nagu eelpool ka juba mainitud, kahte eri kinnistute numbratsiooni ja oskonda. Selle järele hinnati kinnistud ja koostati kinnistute nimestik, kuhu kanti andmed kinnistuvaldaja, kinnistuiseloomu ja hinnete kohta. See nimestik publitseeriti 1865. aastal. Kinnistute nimestikus kinnistute aadressi ei ole antud. Selleks, et seda kindlaks teha, tuli kinnistute hindamiseraamatus esineva kinnistunumbri järgi ainult osaliselt tänavanimetustega varustatud plaanilt otsida võrdlemisi süsteemilt märgitud, siis-sinna kerglevate kinnistunumbrite hulgast vajalik number. See leitud number võis ka mõnikord aadressi vaid umbkaudu ära määrata, sest nurgapealsete kinnistutega oli raskusi ja ei olnud kindel, kumbasse tänavasse kinnistu oma fassaadiga (aadressi määrajaga) kuulus. Samuti oli raske õiget aadressi määrata juhul, kui kinnistu asus mõlemat otsapidi eritänavates. Takistavaks asjaoluks adres-

21) Etat, ... lk. -

22) A. Kivi, lk. 9.

si kindlaks määramisel võis olla ka see, et kumbki all-linna jaoskond omas erinumeratsiooni. Ainult üks kinnistu numbriga seppereimisel tuli kindlaks teha, kumbesse jaoskonda see kuulus. Ühel jaoskonnal oli numbreid 1-287, teisel 1-282. Jaoskondade vaheliseks piiriks oli Vene tänav, kusjuures üks tänavasein kuulus I ja teine II linnajaoskonda.

1893/94.a. etapi ajal oli Tallinnas praeguse kaitsetsooni kuuluval territooriumil 45 tänavat, millest 38 tänava kohta on funktsionaalseid andmeid märgitud tabelitele. Administratiivselt kuuluvad need kõik 6.linnaossa. Tänavanimetustes erilisi muudatusi ei esine. Kuigi muldkindlustustele on juba rajatud puisteed, pergid - ei esine vastluse all olevas aadressrasmatus neid veel nimeliselt. Ka Brooksmägi pole veel kumbagi tänavaharu jaoks erinimetust saanud.

1913.aastal on tänavanimetused märgitud kolmes keeles - saksa, vene ja eesti keeles. Suurem osa venekeelsetest tänavanimetustest esinevad otseselt tõlkes. Erandi moodustavad vaid järgmised sisule mittevastavalt tõlgitud tänavanimetused:

- Uus tänav - Neugasse -
- Harju tänav - Schmiedestrasse -
- Kullassepa tänav - Goldschmiedestrasse -
- Vene tänav - Rist (Russ) Strasse -
- Niguliste tänav - Nikolaistrasse -
- Karja tänav - Karristrasse -
- Sala käik - Weckengang -

Varem Tallinna traditsioonilisse alasse kuulunud tänavavõrgule lisanduvad hiljuti suurendatud kaitsetsooni alalt järgmised tänavad ja puisteed: Aia, Inseneri, Kaeva (nüüdne Suvorovi puistee spordiplatsi Härne külg), Mitšurini (end.Vismari), Nõu-

kogude (end.Komandandi + Falki tee), Pärnu maantee (end. Jaani t.), Rennamäe tee ja Toompea tänav ning Gagarini (end. Toom- + Vaksali pülestee), Mere-, Põhja (end.Treonipärija) ja Savorovi (end.Kaarli) pülesteed.

Alljärgnevalt on alfabeetses järjestuses esitatud Tallinna vanalinna kaitsetsoonis nii järjekorra numbritega varustatud kehivate kui ka viidetena märgitud endiste, nüüd tühistatud tänavanimetuste loend:

1. Aida t.
2. Apteegi t.
 - Dunkri, vt. Vana Tooma t.
 - Falck'i tee, vt. Nõukogude t.
3. Gagarini pülestee
 - Gümnaasiumi t.
4. Harju t.
5. Hobuse t.
6. Inseneri t.
 - Jaani t., vt. Pärnu maantee
 - Kaarli t., vt. Toompea t.
 - Kaevu t., vt. Savorovi pülestee
7. Kinga t.
 - Kloostri t., vt. Nooruse t.
 - Komandandi t. vt. Nõukogude t.
8. Kooli t.
9. Kullassepa t.
 - Kuninga t., vt. Niguliste t.
10. Käsperti t.
11. Laboratooriumi t.
12. Lai t.
13. Lühike jalg

14. Merepuiestee
15. Mitšurini t.
 - Mundi t., vt. Mündi t.
16. Mündi t.
17. Mürivaha t.
18. Mürivaha põik t.
19. Niguliste t.
20. Nooruse t.
 - Nunne t., vt. Vaksali t.
21. Nõukogude t.
22. Olevimägi
23. Pagari t.
24. Pikk t.
25. Põhja-puiestee
26. Pärnu maantee
 - Pühavaimu t., vt. Säde t.
27. Raekoja plats
28. Raekoja tänav
 - Rannamäe tee
29. Rataskaevu t.
 - Rüütli t., vt. Rataskaevu t.
30. Saia käik
31. Sauna t.
32. Sulevimägi
33. Suur Karja
 - Suurtüki t., vt. Käsperti t.
34. Suvorovi puiestee
35. Säde t.
36. Tolli t.
37. Toompea t.

38. Ujala t.

39. Uus t.

- Vaimu t., vt. Vana t.

40. Vaksali t.

41. Vaksali pöik

42. Vana Posti t.

43. Vana Tooma t.

44. Vana turg

45. Vana Viru t.

46. Vene t.

47. Viru t.

48. Voorimehe t.

49. Väike Karja t.

- Väike Kloostri t., vt. Vaksali pöik.

5. Tabelite koostamiseks kasutatud kirjanduse
iseloomustus

Tabelite koostamisel käsitletud kasutada oleva publitseeritud materjali poolt dikteeritud 1785. ja 1913. aastatega piiratud (ligi 130 aastast) perioodi lõikavad etappidena 20-ne kuni 58 aastaste intervallidega aastad 1843, 1865 ja 1893/94. Nimetatud etappide ajalist sobivust teatud ajalooliste lõikudega õigustavad mitmedki asjaolud, mis on otseselt seotud käsitletava teemaga. Vanalinna rekonstrueerimise seisukohalt on antud perioodi hoonestuse funktsioonide selgitamine suure tähtsusega, seda enam, et just selle perioodi algussajandist, s.o. XVIII sajandist, nagu väidetakse Eesti Arhitektuuri Ajaloo eessõnas (lk.5), pärineb enamik meie linnade hoonestusest. Teiseks moodustab aasta 1785 ka Tallinna linnas administratiivsel alal erilise etapi, nimelt aschalduskorra sisseseadmist, mille kaudu reformiti niihästi kohalikud riigi kui ka linna juhtivad organid, mis omakorda tõid suuri muudatusi ka vanalinna hoonestuse arhitektuuri ja funktsionaalsesse struktuuri.

Kahjuks 1785.a. adresskalender, vaatamata muule informatsioonilisele andmestikule, ei rahulda täiel määral hoonestiku funktsionaalse materjali osas. Esiteks sellepärast, et sotsiaalselt kõrgemate kihtidena arvestatud aadli, literaatide ja kaupmeeste kõrval on vähe tähelepanu osutatud käsitööliskonnale, kes kaupmeeste kõrval võrdselt on vanale Tallinnale tema omapärase ilme andnud. Nii on kaupmeeste kinnistute kui ka nende tegutsemiskoha adressina vähemalt tänav antud. Käsitöölised aga on oma 40-ne ametiala ulatuses loendatud vaid nimeliselt. Ainult nende

ametite juhtkonda kuuluvate käsitööliste aadressid on tänavate osas antud. Sellest tingituna tekkis kõneall oleval aastal vanalinna funktsionaalse struktuuri üleshitamisel lünk, mida saab täita vaid keerukaid teid pidi arhiivmaterjalid või väikese osa ulatuses dots. L.Tiigilt laekunud materjalide alusel.

Järgmist, 1843-me aastat fikseeriv etapp annab juba rikkalikumat materjali ehitiste funktsioonide määritlemiseks. Raskusi tekitab omalt poolt see, et siin esmakordselt kasutatud kinnistunumbrid hiljem kasutatud erinevate kinnistunumbritega varustatud hooned on kaudseid teid pidi omavahel kohaldatavad.

1864/65.aasta kohta annab ehitiste funktsioone käsitavaid materjale 1865.aastal publitseeritud Tallinna linna kinnistute nimekiri, hindamise raamat, mis erinevalt teistest raamatutest annab hoonestiku funktsionaalse struktuuri kohta andmeid ainult seoses majavaldaajatega. Teistes etappides kasutatavates raamatutes on üheks hoone funktsioone määravaks komponendiks ka selle üürnik, tegelik kasutaja, oma ametiala või tegevusalaga, kuigi viimatimainitud faktor (üürnik) tabelis alati otsekohe ei ilmne.

Kuna vaadeldava etapi andmed ei võimalda ülevaate andmist eriilmelistest institutsioonidest ja ametialadest, mis ilmekalt iseloomustaks tolle aja Tallinna hoonestiku funktsionaalset struktuuri, tuli piirduda andmestikuga, mis võimaldas pörgu- ja ülevaate saamist vaid kinnistuomanike seisukohast.

Eelviimane, 1893/94.aastate etapil on kinnistute märkimisel tänavail, s.o. aadressi andmisel, viimast korda kasutatud kinnistunumbreid. Kasutatud aadressiraamat on küll koostatud teadlase poolt ja peaks selletõttu garanteerima täielikku usaldust, kuid mõned väikesed trükivead mõjuvad siiski desorienteerivalt mõningate andmete fikseerimisel ja nõuavad kaudset täpsustamist.

Esimes juhul, kus ühe ja sama kinnistu omanikul olid erinevates kohtades fikseerituna erinevad eesnime initsiaalid. Ka ühe ja sama perekonnanime tõlgendused olid mitmes kohas erinevad (Palmazov-Palšov; Nielitz-Wiliks jne.jne.).

Üldiselt esineb cand.jur.Krögeri aadressaraamat esmakordselt nii Eesti kui ka Tallinna igakülge tutvustajana, informatsiooniallikana.

Viimast käsitletava ajastu etappi fikseeriv teatmeteos 1913.aastast on eelmisest kahest selle poolest erinev, et märgib aadressina esmakordselt tänavanime kõrval kinnistunumbri asemel tänava (resp. politsei) numbril. Ka ajalisel õigustab see teos end igati, sest vastav materjal kajastab Esimesele Maailmasõjale eelnenud perioodi kuuluva hoonestiku konstruktiivset ja funktsionaalset struktuuri detailrikkusega, millele pani punkti järgnev sõda.

Eelpoolmainitud kirjanduses käsitletud materjal on ühe või teise hoone juures võimaldanud ülevastlikult jälgida selle arhitektuurilise struktuuriga vahenditult seoses olevaid funktsionaalseid traditsioone.

6. Tabelite iseloomustus ²³⁾

Mõningate kaalutluste ja eksperimenteerimiste järele osutus hoonestuse funktsionaalsete andmete märkimise kõige otstarbekohasemaks mooduseks tabelite süsteem, mis ühe tänava ulatuses võimaldab ühe pilguga haarata ühe objekti kohta käivaid märkmeid rea etappide kohta korraga.

Tabelite koostamisel on piiratud, nagu eelpool juba mär-

23) vt. käesolevate uurimistööde köide XI-a.

gitud, vaid publitseeritud materjalidega, aadresskalendri ja -raamatutega.

Vertikaalselt 13-nesse rubriiki grafeeritud tabel märgib esimese kuue paalistikku võetud rubriikide kohal pealkirjana etappidel 1968, 1913, 1893/94, 1865, 1843 ja 1785 käibel olevaid ja olnud tänavanimetust ja selle all esloendatud aastaarve. Viimane 13-nes rubriik on reserveeritud märkuste jaoks. Esimene rubriik tänavanimetuse ja aastaarvu alumises jaotuses märgib tänapäeva tänavanumbri hoonel, teine 1904.aastal kehtestatud hoone kinnistunumbrit. Edasi on paalistikku regressiivselt kulgevate aastaarvused märkiva jaotuse all antud vastav kinnistunumber ja selle kõrval jaotus nimetusega "funktsioon", kuhu märgitakse hoonet kasutanud asutuse, institutsiooni, käsitöö või ametiala nimetus ja sulgudes selle omaniku või kandja nimi. Kuna tabelis regressiivselt viimasesse (ajaliselt aga esimesse etappi) kuulvas jaotuses aadressis hoone numbrit pole antud (on vaid tänav), siis on hoone numbrile ettenähtud rubriik täheks jäetud. Täidetud on vaid mõned üksikud rubriigid numbritega, mis on leitud dots. L.Tiigi materjalide kaudu.

Tänavanimetused esinevad, peale esimese, tänapäeva nimetuse kõik vanas, tol ajal kasutatud saksakeelses sõnastuses. 1913. aasta etapis on tänavanimetused aadressiraamatu kohaselt antud kolmes (saksa, vene ja eesti) keeles. Muu tekst on tõlgitud saksa keelest eesti keelde.

Tabelite koostamisel on tänavanumbrite märkimisel arvestatud tänavanumbrite tervikliku numeratsiooniga. Numbritele, mis käesoleval ajal tänavaseinas puuduvad, on reserveeritud koht eeldades, et praegu puuduvad numbrid on kord eksisteerinud ja

reserveeritud tühjad kohad kord täidetavad.

Liigse materjali kuhjumise vältimiseks on tehtud valik funktsionaalsete andmete märkimisel tabelitele. On silmas peetud rohkem Tallinna vanalinnale iseloomustavamaid elemente, peamiselt kaubanduse- ja käsitöölaseid faktore. Rõhutatud on rohkem neid linnaelanike tegevusalasid, mis vähemalgi määral eeldasid erinevaid hoonestiku funktsionaalseid tingimusi. Niipalju on teisigi tabelile märgitud, kui võrd need abistasid üht või teist käsitletavat küsimust selgitada. Esineb ka mõningaid problemaatilisi momente juhul, kui ei ole teada, kas funktsioone määritlev subjekt käsitletavat hoonet kasutas elamuna või töökohana, oli ta selle valdaja või üürnik, jne. Vähem on puudutatud tabelites ka rohkem või üldiselt tuntud ja senini oma funktsionaalset ülesannet säilitanud halduslikke, kaitse, jurisdiktsioonilisi ja usukultuslikke funktsioone täitnud ehitisi. Märgitud on neid tabelitele samuti vaid sel määral, kui võrd need mõne ebaselge aadressi puhul on abistanud selle kindlaksmääramist.

Märgitud on mõned silmapaistvamad tegelased, keda hiljem koostatult esitatakse ühes järgnevas peatükis.

Käsitletava perioodi lõppetappi, 1913. aastal fikseeritud tänavanumbrite kulgu järgides puitub silma numeratsioonilükkumus nii ühes kui teises tänavaseinas. Üksikute majanumbrite puudumine tänavanumeratsioonis vaadeldava tänava lõikumiskohtades teiste tänavatega, nurkades, on seletatav sellega, et numbrite hoone fassaad kuulub arvatahvasti põiktänavasse. Kinnises tänavaseinas puuduvad numbrid võivad olla tingitud liitunud kinnistute ühendamisest ühe omaniku valdusse või siis kinnistu lammutamisest. Sel või mõnel muul põhjusel vahelejäänud tänavanumbritele, nagu juba öeldud, on reserveeritud koht tabelis.

Kullassepa ja Harju tänavate tänavanumbrite kohta olgu informatsiooniks veelkord märgitud, et tänavanumbrite numeratsioon oli neil ühine. Kullassepa t. paaritud numbrid lõppevad nr.11-ga Harju t. omad algavad nr.15-st ja lõppevad nr.45-ga. Kullassepa tänava paarisnumbrid lõppevad nr.18-ga ja jätkuvad Harju tänavas nr.20-ga.

Eespidiseks silmaspidamiseks ja kontrollimiseks on järgnevalt esitatud tänavate loend, millel 1913.a. tänavanumeratsioonis puuduvad järgmised numbrid:

1. Hobuse nr.8	9. Rõutli nr.1,3,5,9
2. Klaga nr.2	10. Sauna nr.1,7
3. Kooli nr.1	11. Sulevimägi nr.2
4. Mürivahe nr.9,13,15,19,29, 31,2,12,14,20,48.	12. Telli nr.1
5. Nooruse nr.4,6,8	13. Vana Tooma nr.7,13
6. Olevimägi nr.1,2,3	14. Vana Viru nr.1,2,4,8
7. Pikk nr.6	15. Vene nr.24
8. Raekoja t. nr.1,2	

Tänapäeva tänavanumbritega ja 1904.aastal kehtinud kinnistu numbritega on märkimata jäänud tabelitele kantud need hoonestusalad, mis on endisele traditsioonilisele vanalinna alale hiljem, Eesti NSV MN 2.augustil 1966.a. antud määrusega juurde arvatud.

Omaette tülikaks ja aeganõudvaks tööks osutus 1913.aasta osialgsetele tabelitele märgitud materjali pärastine sünteesimine. Adressraamatu autor, soovides teha selle kasutajale informatsioonisaamist eriti mugavaks, kiiresti orienteeruvaks, lahkas ühe firma arvurikka toodangu või kaubitsemisartiklid detailsemateks üksikosadeks, paisates need igasuguste võimalikkude

märksõnade all raamatu erijaotustesse laiali. Sealt siis tuli neid aadressi järele testud tööstuse ja äri ning kaupluse alla jälle kokku koguda ja ühise nimetuse alla viia. Sel teel sai siis lõpuks firmat teenindavale kinnistule funktsionaalsest seisukohast anda võimalikult ammendav iseloomustus ja ühtlasi tulla järeldusele, et tol ajal nii kaubanduse kui ka tööstuse ja käsitöö spetsialiseerimisega käisid kaasa mõningatest ratsionaalsetest ja konstruktiivsetest kaalutlustest lähtunud ehitusvormide otsingud ja muudatused.

7. Mõningaid iseloomustavamaid üldistusi Tallinna vanalinna funktsionaalses struktuuris.

Hoonestuse funktsioonide selgitamisel käsitletud aadressiraamatute alusel on huvitav jälgida teatavate funktsioonide paiknemist mõnedes tänavates.

Sotsiaalselt struktuurilt täiesti erineva ilmega tänav vanas Tallinnas oli **L a i t ä n a v**. Siin püsisid vanad traditsioonid eriti ilmekalt läbi sajandite - eriti, mis puutub selle tänava vasemasse seina, mis - nagu seda võib graafiliselt näha Eesti Arhitektuuri Ajaloo lk.45 tabelil nr.III kujundatud vanalinna visand-plaanil - oli XIV sajandi algul veel väljaspool linna kaitsepiiret. Sinna ehtasid oma elamu vasallid, kes veel ei julgenud asuda oma läänidesse maal.²⁴⁾ Ka käsitletava perioodi algusetappi märkiva 1785.a. aadressikalendri andmeil leidub

24) L.Tiik, lk.10

samas Laia tänava vasakus seinas majavalduisi, mis kuulusid maal paljusid mõisu omanud aadlikele, nagu: parun Stackelbergi Harju kreisikohtunik von Löwenstern, kes oma majas pidas kreisikohtu jt. istungeid; vabahärra von Roseni; paljude ümberkaudsete mõisade omanik Carl Magnus krahv von Stenbocki; landrat Berend Otto v. Mohrenschild; landrat Otto Wilhelm vabahärra v. Budberg jt. Peale eelmainitud kinnistute valdajaid elas Laias tänavas palju aadlike veel Hürnikena, nii nende kui ka kaupmeeste, enamuses suurkaupmeeste majades. Pool sajandit hiljem väidab ka Rosanov seda, et Lai tänav on peasegu tervenisti hõivatud aadlikest.²⁵⁾

Ei saa öelda, et a a d l i k k e elas all-linnas ainult Laias tänavas. Need omasid ka teistes tänavates kinnistuid ning elasid ka Hürnikena teiste juures, nii aadlike, kaupmeeste kui ka käsitöölise majades. Nii pretensioonikas kui aadel oma elukondlikes tingimustes oli, esineb juhuseid, et mõni kõrgel ametkohal seisev aadlik omale elukorteriks linnas on valinud käsitöölise kodu. Nii elas Suure Gildi vanem Leonhard Joh.v.Hohenhusen pottsepp Nesemanni juures Uues tänavas; samas elas ka kubermangu magistraadi titulaarnõunik ja advokaat Hans parun v.Stackelberg; Nunnavärava juures pagar Gottschalk'i korteris elas Harju kreisi alamkohtu assessor Friedrich Anton krahv Douglas; Sauna tänavaga pagari juures elas lipnik Peter Johann v.Glehn; Vana Tooma tänavas rätsepa juures elas Joh.Christoph v.Lingen; Vana Posti tänavas tislari juures elas Ülemkohtu assessor major Hans v. Wrangel, jne. Kõigil neil aadlikel pidid elamistingimused käsitöölise juures soodsad ja vastuvõetavad olema. Sest ütleb ju

25) [Rosanov], lk.23.

Rosanovgi Reitlinger'i prantsuskeelsest Tallinna linna ja Umbruskonda kirjeldavat teost vene keelde tõlkinuna, et "Tallinna käsitöölised on haritud üle oma seisuse. Ja olgugi neil elamuks mõni maadligi hoone, on see sisustatud hea mööbli ja klaveriga."²⁶⁾

Kaupmehi on Laias tänavas 1785.a. vaid neli, neist üks I klassi kuuluv siidikaupmees. Ka käsitöölisi pole otsukohe mainitud; vaid seoses Kanuti gildi venematekogu loendi esitamisega võib sealt leida kaks venematekogu liiget, kelle adressina on antud Lai tänav (ametiala ei ole nimetatud).

Aadelkonna kultuurse meelelahutuskohana eksisteeris Laias tänavas klubi "Aktienklub", teater ning kohvik teatrihoones.

Elavemaks muutus Laia tänava elu kui möödunud sajandi lõpul murti praeguse Nooruse tänava kohal linnamüüri läbipäas ja laiendati Käsperti tänava kohal olevat, millega loodi tihedam kontakt Balti jaamaga ja selle tagamaal asetseva Härelinnaga.

Vaadeldava ajajärgu lõppetappidel leidub siin kolm erakooli, millest üks oli I kategooria erainternaatkool tütarlastele ja linnakool (25,27,35).²⁷⁾

Trükikodasid oli 2 (5,9), 1 raamatukogu (9).

Peale selle asusid Laias tänavas veel Eesti Vastastikuse Kreediühing, Eesti Laenu- ja Hoiuühisus, 1 notar, 4 advokaati, samapalju arste, 1 ämmaemand, 2 masseerijat ja terve rida käsitöölisi, nagu meeste ja naiste juuksurid, rätsepad, kingsepad, lukksepad ja tislid.

Peale nelja koloniaal- ja ühe delikatesside kaupluse, pagari ning kondiitriäri oli Laias tänavas veel puusärgi ja õõiva kauplus ning õlleladu.

26) [Rosanov], lk.II.

27) Järgnevalt on sulgudes märgitud praegune tänavanumber.

Tehnika alal oli siia asunud suurema ettevõttega mehaanik-
tööstus, ehitustehnik ja tehniline büroo, arhitektid, gaasi-,
veejuhtmed, kanalisatsioon ja keskkütte seadeldised A/S Siegel
& Ko (27) ja väiksem samalaadiline ettevõtte (34), mis kuulus H.
Bedendick'ile.

Siia oli asunud ka Tallinna Filatelistide Ühing ja pension.
Muusika arendamise eest hoolitses 2 klaveritunnijärgset, üks neist
Lai 29 majavaldaja tütre tütreist.

Nii moodustas Lai tänav lõpuks endaga väikese mikrorajooni
peaaegu kõigi eluolustikuliste vajaduste rahuldamiseks vajalike
elementidega.

Eelmaintud tänavast komplitseerituma koosseisuga ja mil-
jõuga rajooni kujundas endaga Laiale tänavale paralleelne ja
sellega kuue lühikese põiktänavaga seotud P i k k t ä n a v.
Siin oli hegemoonia sotsiaalse koosnevuse poolest kaupmeeskonna
- nii suure kui väikese - ning käsitöölise käes. Samas asusid
ka nende tegevusalasid kontsentreerivad ja ühtlasi ka klubide
näol meelelahutuslikud institutsioonid, Suur ja Väike (Kanuti)
Gild ja Mustpeade vennaskond. Siia oli koondunud see miljõu, mis
kaubanduse ja käsitööstuse keskusena oli Tallinna vanalinnale
andnud oma erilise.

Vaadeldava perioodi esimesel etapil, 1785. aastal saab anda
vaid arvulisi andmeid tol korral nelja klassi jaotatud kaupluste
kohta Pikas tänavas. Neid oli 29: I klassi kuuluvaid siidikauplu-
si - 5 (üldiselt oli neid Tallinna vanalinnas 10); II klassi kuul-
uvaid kalevi- ja lõuendikauplusi - 15 (20); III klassi kuulu-
vaid talurahva ja Nürnbergi kaupadega kauplusi - 5 (33) ja IV
klassi kuuluvaid maitseainete poode (Gewürz Krämer) - 8 (17).
Linnas olemasolevast viiest veinikauplusest asus Pikas tänavas

kaks. Siit nähtub, et suurematest kauplustest all-linnas olid pooled siidikaupmehed ja maitseainete poed ning 75% kalevikauplustest asunud Pikka tänavasse. Ainult talurahva- ja Nürnbergi kauplusi oli siin palju vähem kui mujal. Ka pooled vanalinna kohvikutest paiknesid 1843.aasta aadressraamatu andmeil Pikas tänavas: käesoleva aja tänavanumbrite järgi nr.9 - J.F.Meyeri, nr.16 - C.Roperi ja nr.25 - leekproua Seywengi kohvikud.

Pikas tänavas elanud ja töötanud käsitöölise kohta ei saa arvalisi andmeid anda, kuna 1785.aasta aadresskalender annab tänavanimetusega piirduvaid aadresse vaid käsitöölise vanematekogu liikmete kohta. Neljakümnesse ametkonda kuuluvaid käsitöölisi loendatakse vaid nimepidi ametite ulatuses, lisamata aadressina tänavanimetust.

Vaadeldava aasta kaupmeeskonna aadresside täpsustamine ja käsitöölise oma määramine peab jääma edaspidiseks ja on teostatav vaid arhiivmaterjali või sm. L.Tiigi poolt kõikide Tallinna vanalinna kaitsetsoonis paiknevate hoonete kohta süstemaatselt leekunud materjalide alusel.

1843.aastal publitseeritud aadressraamatu taustal on Pika tänavapilt veidi erinevam. Kas see toimus juurdekasvu või funktsioonide vahetamise tingimustes, on seni, eelmisel etapil kindlaksmääramata aadresside tõttu esialgsalt raske selgitada. Igatahes on käsitletav aadressiraamat esimene, kus lisaks tänavanimetusele on aadressina antudka käesolevale tänavanumbrile kohandatav hoone kinnistunumber. See algab Pika tänavas Rannavärava poolsest otsast nr.1-ga, mis on antud suurtükikornille Paks Margareeta (nüüd 70). Sealts linna poole tülles on nr.10 (nüüd 69) all märgitud Vane Kreisikool, nr.15(nüüd 60) maalermeister Grevendorfi elamu, siis nr.26 (nüüd 63) asus kubermangu postkontori;

nr.27 (nõud 48) paiknes Lindfors'i trükikoda ühes hoones C.Krich'i prantsuskeelse laenurasmakoguga; nr.29(nõud 63) pagarmeister Müller'i majas elas Hürnikuna arhitekt Bernhard; nr.31 (nõud 44) oli lukksepp Sabini maja ja nr.46 (nõud 43) oli "Hotell de Wetterstrand", mainitud ka supelasutisena. Nõudsel kolmnurksel haljasaial, mis poolitab Pikka tänavat, oli tol korral Kala- ja köögivilja turg, nimetatud ka rohelineks turuks; nr.50 (nõud 39) elas uurmeaker ja 71 (27) rätsepmeister. Mustpeade vennaskonna hoone kinnistunumbriks oli 63 (26) ja Kanuti gildi hoonetel nr.70 ja 72 (20). Eelpoolmainitud kondiitrid asusid tolleaegsete kinnistunumbrite järgi majades nr.73 (25), 77 (16) ja 86 (9). Viimasena märgitud majas asus ka raamatukauplus, mis kuulus Koppelson'ile (hiljem Kluge & Ströhm'ile); nr.74 (23)elas rätsepmeister ja 75 (21) uurmeaker, nr.80 (17) Suurgildi hoone keldris oli J.Hippiuse veinikelder. 2 maalide ja kunstikauplust Pikas tänavas asusid ühes majas, nr.89 (7). Üks kuulus Dominico Avanzo'le ja teine C.Eggers'ile.

1865.a. etappi märkivad funktsionaalsed andmed ehitiste iseloomustamisel on võrdlemisi monotoonsed, kuna siin on tegemist andmetega, mis on nopitud välja hoonete hindamiseraamatust, kus on tegemist hoone liikidega (elamu, pood, ait, kuur). Omanikest, s.t. hoonete valdajaina figureerivad siin vaid kaupmehed ühise nimetuse all ja käsitöölised, märgitud eriala järgi. Arvult on siin kaupmehi loendatud 21, nende hulgas ka nr.150 (7) raamatukaupmees Wassermann. Käsitöölisedest majavaldajaid oli 8: lukksepp, maalreid 3, treial, töllessepp, raamatutrükikal (Dallo) ja kondiitri (Georg Stude). Poeruumi omandajaid pärijate jt. näol - 5.

Ka järgmisel etapil, 1893/94.aastal, on aadressi märkimist tänavanimetuse kõrval täpsustatud veel kinnistunumbriga, mis eri-

neb sarnaselt eelmistega - oma eelnevast, ka funktsioonide arvu poolest. Esmakordselt on märgitud Kateriina II linnakool (69), ja viis laevaagentuur- ja veoäri, edasi veel terastoodete kauplus, Kindlustus Selts, Krediidi Ühing, meeärid, junksurid. Lisaks endisele kahele raamatukauplusele veel kolmas, nr.152 (3), pesuvabrik, muusikariistade-, tubaka-, õmblusmasinate ja portselani- ning fajanssesemete kauplused.

Käsitletava perioodi lõppetapp, mis eelaisest veelgi tihedamini kätkeb funktsionaalseid andmeid Pika tänava hoonestiku kohta, märgib aadressina esmakordselt tänava nimetuse kõrval hoonetäht, (resp. politsei-) numbrit, mis on käsitletava tänava osas nüüd, 55 aastat hiljem, terves ulatuses koheldatav tänapäeva tänavanumbritele. Belmisel etapil märgitud funktsioonidel oleks juurde lisada vaid seda, et majja nr.7, kus asus ka Wassermanni raamatukauplus, on asunud vahepeal restoran; nr.8 - riidevärvimine ja uus kondiitriäri; nr.11 - Unioonpanga Tallinna filiaal; raudvoodite kauplus; 2 rohu- ja värvikauplust (8 ja 18); rõivakauplus (19); konservivabrik (29-A); ortopeediline raviasutus võimlemise ja massaažiga (30); fotograafia tarbevahendite kauplus (31), samas ka rakenduskunsti õppeasutus; edasi plekktaara tööstus; relvakauplus; kroonuviina monopol ja viina- ja mööblikauplus (39); limonaadivabrik (43); fotograaf j.m.

Sellelega lõppeks ka vana Tallinna paari omapärasema tänava põgus iseloomustus. Järgnevalt on püütud anda üldisest vaid andmeid vana Tallinna hoonestiku funktsionaalsest struktuurist kasutada olnud vastava literatuuri andmetel, mis osalt korduvad

seoses eelpool käsitletud tänavate ulatuses.

Omaette grupi moodustavad endavahel funktsionaalselt tihesti seoses olevad kaubanduslikud j.m. ärilised ettevõtted, krediitiasutused, kindlustusseltsid ja nende agendid, välisriikide konsulid ning nende kõikide õiguslike suhteid reguleerivad isikud: notarid ja advokaadid, kes enamuses tekkisid ja kelle arv üha kasvab arenevais kapitalistlikes tingimustes.

Terve rea teiste hulgas oli Tallinnas umbes pool tosinat saksa rahvusest perekonda, kes generatsioonide vältel Tallinna kaubanduslikku kui ka halduslikku hegemooniat enda käes pidas ja kapitalismi arenedes üha arvukamaid ülesandeid nii välis- kui ka sisekaubanduse alal konsulaar- ja igat liiki kindlustustegevuse näol oma kompetentsi haaras.

Tallinna kauplemine välismaaga hakkas jõudsamalt arenema eriti peale Balti raudtee avamist (1870) ja saavutas tol ajal oma kõrgeima astme. Sellele järgnes küll kriis, kuid sajandi lõpul algab uus aeglane tõus seoses rohkete vabrikute rajamisega ja raudtee kõrvalliinide ehitamisega.²⁸⁾

Eelmainitud ajajärgus tegutsevaist silmapaistvamaist ja vanemaist suurfirmade omanikeks ja esindajaks võiks nimetada perekondi Clayhills, Cahlnbäck, Girard de Soucanton, Koch, Hoepfner ja Stude.

Alljärgnevalt on ülevaatlikkuse mõttes firmade residentside ja tegutsemispaikade järgi loendatud käsitletavat perioodi haaravad Tallinna vanalinnas funktsioneerinud kaubanduslikud suur-

28) Tallinna linna majapidamine 1905-1915, lk.9.

ettevõtted koos nende tegevussfääri kuulunud ülesannetega.

Kõige suurem arv loendatavatest suurfirmadest asus Pikas tänavas, ja nimelt:

- nr. 24 - Gahlnbäck'i kiviait,
- 41 - E.Stephan'i agentuur- ja komisjoniäri,
- 42 - N.Christiansen'i laevaagentuur- ja veoäri; N.Christiansen oli ka kindlustusselts "Jakor'i" agent,
- 43 - Meyer & Grönberg'i transpordiäri ja kindlustusselts "Rossijanin'i" agent,
- 43 - C.Grübner'i agentuur, veo- ja kindlustusäri,
- 47 - Oskar Stude veoäri ja tolliklareering,
- 52 - Jaeckel & Ziegel'i agentuur- ja komisjoniäri. Peale selle olid selle firma käes veel kindlustusseltside "Põhja" ja "Žisn" agentuurid. Viimati mainitu asus Pikk t.57.
- 56,57 - Grönberg & Ko laevaagentuur- ja veoäri. Äri osanik Grönberg oli ühtlasi ka Vene kindlustuse seltsi "Lloyd" agent,
- 63 - Paltzer & Ko veoäri,
- 66 - Ernst Bätge agentuur- ja komisjoniäri. Siin asus ühtlasi sama firma kompetentsi kuuluv Brasillia viitsekonsulaat ja kindlustusselts "Rossija" peaagentuur,
- 68 - (J.O.)Koch'i eksport-importäri, mis täitis ühtlasi ka Saksamaa ja Hollandi konsulaarfunktsioone.

Järgmine koht, kuhu samuti hulgaliselt oli koondunud suurfirmasid, oli Vene tänav:

- nr. 2 - V.Demin'i importäri,
- 8 - W.Borchert'i agentuur- ja komisjoniäri, kelle omanik oli ühtlasi ka kindlustusselts "Pomoštš'i" II agent,

- nr. 9 } - Mayer'i import-, eksport-, penga-, komisjoni- ja veo-
- 11 } - äri ning avარიდე vastu kindlustamine;²⁹⁾ nr.11 asus
- 13 } - firma kompetentsi kuuluv Taani konsulaat,
- 10 - Aronstamm'i agentuur- ja komisjoniäri,
- 20 - E.Dehio laevaagentuur- ja eksportäri, ühtlasi Moskva kindlustusseltsi peaagentuur,
- ³¹29,32,33 - Girard de Soucanton'i firmale kuuluvad kiviaidad (1865).

Edasi paiknes suurkaupmeeste äritsemiseks kasutatavaid hooneid Olevimäel:

- nr.10 - Andreas Koch'ile kuuluv kiviait ja kelder (1865),
- " - Girard de Soucanton'i pärijatele kuuluv kiviait,
- 11 - Põhja-Ameerika Ühendriikide konsulaaragentuur,
- 14 - Th.Clayhills & Poeg - eksport-, importäri, mille omanik oli ühtlasi ka Inglismaa viitsekonsul,
- 14 - Girard de Soucanton'i pärijate eksportäri, mis täitis ka Hispaania konsulaadi funktsioone,
- 16 - Koch & Ko eksport-importäri,
- 16 - Gerhard & Hey veo- ja komisjoniäri, tolliklareering.

Peale hulgaliselt ühes tänavas esinevate suurfirmade paiknes neid hajali veel:

Aida 8 - konsul A.Koch'i kiviait,

29) Riiklikus Ajaloomuuseumis leidub rikkalikku materjali Tallinna Osa suurkaupmeeste tegevust fikseeriva dokumentaal-materjali näol. Kritis ulatuslik on firma Mayer'i fond (^{u.127}), mis käsitleb selle funktsioone nii kaupmehena, konsulina kui ka kindlustusseltsi agendina. Muude hulgas leidub seal ka ankeetandmeid tema kaudu kindlustatud Tallinna elanute kohta. Ulatuslik Clayhills'i firma dokumentaal-materjalide fond asub Tallinna Riiklikus Linnamuuseumis ja kuulub vasti Clayhillsi firma endises tegutsemispaigas Olevimäel, Linna-erhiivi filiaalis.

Nooruse 1 - Kniep & Werner'i komisjoni- ja veoäri ning tolli-
klareering. Selle firma juurde kuulus ka Norra viit-
sekonsulaat. Sama firma valduses oli samuti hoone
Uue ja Vene tänava nurgal. (Plevinaiaj 16?)

Viru 9 - Chr. Rotermann'i kompetentsi kuuluv Belgia konsulaat.

18 - Carl F. Gahlnbäck'i laevaagentuur- ja veoäri. Samanime-
lise firma kompetentsi kuulusid ka Uus t.2 asuvad Taa-
ni, Rootsi, Portugali ja Hispaania konsulaadid.

Sulevimägi 6 - Gahlnbäck'i firmale kuuluv kiviait ühes keldriga.

" 10 - Bernholt & Ko import-, laevaagentuuri-, veoäri
ja sõed.

Müürivahe 12 - Gahlnbäck'i firmale kuuluvad kivist kuurid.
60

Ujula 12 - Ed. v. Glehn'i Ameerika Ühendriikide ja Itaalia konsu-
laaragentuurid.

S. Karja 6 - A. Orntlich'i agentuur- ja komisjoniäri, mis täitis
Ühtlasi ka Varssevi Kindlustusseltsi agendi funkt-
sioone.

Rataskaevu 4 - E. Hilchert, laeva klassifikatsiooni büroo "Veri-
las" (Pariis) esindaja.

Müürivahe põik 6 - Laevaagentuur ja veoäri (W. Müller'i pärijad).

Peale eeltoodud firmade juures tegutsevate kind-
lustusseltside oli neid veel eraldi järgmistes tä-
navates ja hoonetes:

Lai 21 - Valga kindlustuse selts.

S. Karja 6 - Elukindlustuse Selts "L'Urbaine" agent Kruus.

" 9 - Bestimaa Vastast. Tulokindlustuse Selts.

" 23 - Põhja Elukindlustuse Seltsi agent E. Emberg.

Rataskaevu 14 - I Vene Loomade Ünnetusjuhtumite- ja taudide vastu Kindlustamise Seltsi peagentuur Bestis.
Olevimägi 14 - Tallinna Linna Vastasi. Tulekindlustuse Selts.

Beltoodust nähtub, et suurfirmade residentsid ning tegutsemisbaasid paiknesid peamiselt vanalinna põhjapoolses osas Pika, Vene tänavate lõpus ja Uue alguses ning neid tänavaid ühendavais Olevi- ja Sulevinkel, mis asuvad kõik sadamale lähemal.

Esimesele maailmasõjale eelnenud majandusliku tõusu sümptoomid avaldusid ka ehitustegevuses. Tekkisid igasugused ehitustehnilised ettevõtted, bürood ja laiendatakse vastavaid töökojasid. Alljärgnevalt on tänavate alfabeetses järjestuses märgitud:

S.Karja 8 - Mehaanika töökoja

" 9 - Tehniline büroo ja äritehingud, ehitusettevõtja
W.Schilting

Lai 27,29 - Ehitustehniline büroo ja tehniline büroo, äritehingud, gaasi-, veejuhtmete, kanalisatsiooni ja koskkütte seadeldised, mehaanika töökoja, A/S Siegel & Ko.

" 34 - Tehniline büroo, äritehingud, agentuur- ja komisjoni-
äri H.Badendick

Lühikejalg 1 - Mehaanika töökoja, gaasi- ja veejuhtme seadeldised, lukksepp K.A.Stockmar

" 3 - Mehaanika töökoja, lukksepp K.Kuhlberg

Müürivahe põik 4,6 - Mehaanika töökoja, gaasi- ja veejuhtmed,
Eichhorn

Olevimägi 5 - Mehaanika töökoja A.Passup

Pikk 47 - Tehniline büroo- ja äritehingud, põllumajanduslikud

masinad, gaasi- ja veejuhtmed O.Lindemann
Vana Posti 2 - Ehitusettevõtja Hellat & Uesson
Raekoja plats 13 - Tehniline büroo- ja äritehingud Maulsch
" 17 - " " " Lovjagin
" 17 - " " " V.Lender
Raekoja tän.8 - Mehaanika töökoda Christjansen
Sulevimagi 6 - " " E.Poola
Ujula 4 - " " Jürgens
Uus 7 - Mehaanika- ja galvaniseerimise töökoda A.Einardt
Vaksali 1 - Optik, mehaanik A.Oberg.

Belpool esitatud kaubanduslike ja tööstuslike ettevõtete tugev kasv Esimesele maailmasõjale eelneval perioodil tõi kaasa ka nende s i g u s l i k k e v a h e k o r d i r e g u l e e r i v a t e i s i k u t e arvu rohkenemise. Saksa rahvusest õiguseõistjate ja -lahendajate kõrval asusid ka eesti rahvusest notarid ja advokaadid.

Kolme sakslasest notari kõrval, kes töötasid Lai 1 (Mechmershausen), Pikk 39 (Riesenkampff) ja S.Karja 2 (Stillmarck), tegutses S.Karja 19 tuntud teatritegelane, "Estonia" Seltsi inukas esimees Jaan Linnamägi.

Samal ajal loendati advokaate 25^e ümber, kelle tegutsemis- sfäärid olid samuti peamiselt Lai (4 advokaati); Pikk (4); S.Karja (8); Viru (3); Rataskaevu (2); Vanaturg (2) ja Nooruse t. ning Olevimäel kumbagi 1 advokaat.

Siinjuures on huvitav ära märkida, et nad - nagu seda tabelitel näha - töötavad kohati kolme ja kahekaupa ühes majas, võib olla isegi ühes korteris, eeldades, et nad seda kasutavad vahetusega. Rahvuselt oli eestlasi Tallinna advokaatide hulgas vaid kolmandik osa.

Tallinna vanalinna sotsiaalsetest kihtidest suurima ja ametialaliselt kirjuma kihi, käsitöölise klassist, tuleb, oeldes selle kirjut pilti ja ulatuslikkust, mõelda ja piirduda tabelite kasutamisega. Märkida tuleb vaid seda, et peale tsunftikorra likvideerimist kasvas nende arv kiiresti. Tekkis eriliik käsitöölisi, õmblejaid, eriti peale hulgaliste tekstiilivabrikute rajamist.

Keskajast pärinevaid traditsioone, kus iga teatud eriala käsitöölised olid koondunud ühte tänavasse, käsitleta val perioodil ei ilme, väljaarvatud vaid Apteegi, endine Väike Rätsepate tänav, kus ka vaadeldaval ajastul leidub üksikuid rätsepaid ja õmblejaid. Samuti ka Kullassepa tänav, kus paiknevad mõned kuld- ja hõbeesemete kauplused.

Eriala käsitöölisi ja ka kauplusi ning suuremates tänavates ka muid kesksema iseloomuga ettevõtteid võib leida igas tänavas, kus nende arv sõltub selle tänava, peamiselt jõukamasse kihti kuuluvate elanike ja nende kodakondsuse arvust. Väikekaupmeeste hulgas kehtis tsaarivalitsuse ajal põhimõte, et kolm perekonda ühes tänavas peavad ühe vürtsipoodniku üleval.

Misuguseid erifunktsionaalseid ülesandeid täitis Tallinna vanalinna hoonestik üldiselt vaatluse all oleva perioodi viimasel etapil, nähtub järgnevalt.

Alustades koolidega selgub, et peale Nooruse tänavas asuva üle 300-aastase gümnaasiumi asus neid (tänavate alfabeetses järjekorras): Apteegi 2; S.Karja 8 ja 13; Kinga 7; Kooli 17; Kullassepa 2; Lai 25, 27 ja 35; Müürivahe põik 6 või 8; Pikk 63; Sõde 6; Tolli 4; Vaksali 2; Vene 22 ja 31; Viru 1(?) ja 6.

Peale koolide anti veel erastunde peamiselt võõrkeeltes: Vana Posti 7; Rataskaevu 2 ja Uus 30.

Besti Haridusseltsi õhtused edasiarendamise kursused toimusid Kooli 4; õhtuklassid töölistele töötasid 4-klassilise Linnakooli juures Viru 22.

Rakenduskunsti kool asus Pikk 31.

Sanitaar-hügieenilistest institutsioonidest tegutsesid vaadeldava perioodi lõpujärgus Besti arstide ambulants Raekoja 3; Saksa arstide ambulants Viru 23; Linna ambulants ja bakteriooloogia laboratoorium Rataskaevu 46; Haigla-vaestekodu Rataskaevu 15 ja 17. Ortopeedia asutis ravivõimlemisega ja massaažiga tegutses Pikk 30. Eramasseerijaid oli veel Pikk 36, Vene 9, S.Karja 20 ja Niguliste 3.

Saunu (resp. supelasetusi - Badeanstalt) oli 4. Need paiknesid Viru 24, Uus 34, S.Karja 23 ja Müürivahe tänavas.

All-linnes oli juuksureid kogusummas 19. Neist on meestejuuksureina märgitud 11 ja naistejuuksureina 4. Kõige rohkem oli neid Leias tänavas: nr.6,7 ja 21. Nr.6 ja 7 olid mõlemad osakonnad olemas. Rataskaevu tänavas töötas 3 juuksurit - kõik nr.38. Vaksali tänavas oli 2 juuksurit: nr.1 ja 11 - mõlemad meestejuuksurid. Naistejuuksurid olid veel Vena Tooma 4 ja Hobuse 10. Edasi oli veel juuksureid Kullassepa 10; Niguliste 6 ja 20, Viru 9, Vana Viru 9 ja Vene 1.

Käsitletava ajastu kestel on raamatukaupluses i aadressraamatuis märgitud 2: Pikas tänavas nr.7 ja 9 ning Viru 3, Mundi 3 ja Lai t.36.

R a a m a t u k o g u s i d oli kõige rohkem Pikas tänavas: raamatukaupluste nr.nr.7 ja 9 juures ning 29 ja 48. Viimainimatu oli prantsuskeelne raamatukogu. Peale eelmainitute oli raamatukogusid veel: Linna raamatukogu Kooli 4, raamatukogu koos lugemislauuga Vaksali 2, Saksa seltsi raamatukogu Lai 9 ja Mereväe klubi raamatukogu Olevimägi 8.

M u u s i k a a l a s t õ p e t u s t said tallinnlased Vana Viru 5 asuvas muusikakoolis ja eratundide kaudu. Klaveritunde anti Lai 29 ja 32, Hobuse 10, Rataskaevu 12 ja 19, Uus 28 ja Vanaturg 4. Laulutunde anti vähem, ainult Pikk 29-A.

Klaverihäällestajaid oli 2: Aida 7 ja Rataskaevu 38.

M u u s i k a r i i s t a d e v a l m i s t a j a d töötasid V.Karja 3, Sauna 6 ja Määrivahe 22. 1843.aastal ka Viru 4.

K o n d i i t r i ä r i s i d, mis osalt töötasid koos kohvikute ga, oli tol ajal võrdlemisi palju. Nagu eespool märgitud, oli neid kõige rohkem Pikas kui elavaima liiklemisega tänavas ja nimelt nr.nr.8,9 (koos kohvikuga), 16 (koos kohvikuga) ja 25 (koos kohvikuga). Pika t.nr.16 kohvik-kondiitriäri oli 1843.aastal C.Bõperi valduses. Hiljem läks see alates 1864.aastast mitmeks põlveks Stude perekonna kätte. Viru tänavas on eegade jooksul olnud samuti neli kondiitriäri: nr.nr.8, 13,19 ja väravatorni juurdeehituses. Veel oli neid Lai 36, V.Karja 10, Raekoja plats 5 (koos kohvikuga), Raekoja tänav 10 (koos kohvikuga) ning lõpuks Vaksali 2.

A l k o h o o l s e t e j o o k i d e m ü ü g i - ja l a o k o h a d asusid laialipaisatuna üle kogu Vana all-linna nii iseseisvalt kui ka hotellide ja klubide juures tegutsevate restoranide, veinikaupluste ja -keldrite, puhvetite

ning õlleladedena. Karastusjookide tootmise ja realiseerimise kohti oli tunduvalt vähem.

V e i n i k a u p l u s i oli kõige rohkem Viru tänavas ja nimelt: nr.nr.3,15,15,17 ja 24; edasi Vana Tooma 2,3 ja 4; siis Kinga 3 ja 5; Niguliste 2 ja 2; Raekoja tän.12; Sauna 4; S.Karja 15; Rataskaevu 46; Mündi 1 ja Uus 1.

V e i n i k e l d r e i d mainitakse Pikk 1 ja 17.

Õ l l e l a d u s i d oli Tallinnas tol korral 9: Lai 23, Pikk 43 ja 45, Vana Tooma 4, Aida 5, Nooruse 18 ja 18, Uus 7 ja 7. Nagu tänavanumbritest nähtub, oli alkohoolsete jookide firmasid ühes majas sageli mitu.

R e s t o r a n e oli arvuliselt 16, neist osa töötas hotellide ja kinniste restoraniidena ka klubide juures. Aadlike klubi juures restorani pole märgitud, kuid arvatavasti ei puudunud restoran sealgi.

Aadresside järgi paiknesid restoraniid järgmiselt: Raekoja plats 5 ja 5 ning 8; Rataskaevu 3 ja 7; Kullassepa 5 ja 7; V. Karja 10; Müürivahe 11; Pikk 7,20 ja 26; Vana Tooma 4; S.Karja 17 ja 20 ning 18puks Viru 24.

Üheks alkohoolsete jookide serveerimise eriliigiks oli ka allinnas paiknevad kaks kroonu viinamonopoli, kus oli ka viina müük. Need asusid Üks Pikk 36 ja teine Uus 5.

Alkohoolseid jooke pakkusid ka mitmeaeguste organisatsioonide juures töötavad p u h v e t i d. Eraldi on nimetatud Eesti Seltsi "Pandorin" puhvet Pikk 36, ühes majas kroonu viinapoea.

Käsitlataval ajajärgul kentisid veel mõned nimetused alkohoolsete jookide serveerimispaikade kohta, nagu t r a h t e r ja k õ r t s. Viimeti mainitud terminid olid kasutamisel rohkem

Äärelinnades lihttrahva hulgas.

Siinkohal olgu esitatud mõned eriti silmatorkavad arvulised näitajad 1893/94 etapi materjalide hulgast, mis märgivad, et kogu Tallinnas (kaasaarvatud Äärelinnad) 47-st veinikauplusest kuulus ainuüksi G.Pfaff'ile 8 veinikauplust - ülejäänutele kõigile ühekaupa. 48-st 6llepoest kuulus samal ajal samale Pfaff'ile 11 6llepoodi; 9st trahterist kuulus talle 5.

K l u b i l i s i o r g a n i s a t s i o o n e, kus enamuses ka alkohoolseid jooke serveeriti, on kasutatud aadressiraamatute alusel märgitud 7: Aadlike klubi Lai 1,3; Mustpeade vaimaskonna klubi Pikk 26; Kanuti gildi klubi Pikk 20; Tallinna klubi S.Karja 20; Bjelomorski jalaväerügemendi kasino S.Karja 18; Mereväelaste klubi Raekoja plats 14 ja Vene perekonnaklubi Mündi 3.

Eri huvialasid teotlevaid o r g a n i s a t s i o o n e esines all-linnas vaadeldava ajastu lõppjärgul 6: Tallinna filatelistide ühing Lai 19; Eestimaa Jahiselts Pikk 68; Eesti Kunstnike Selts S.Karja 15; Tallinna Majaomanike Selts Vaksali 1, I Eestimaa Põllumajanduse Kooperatiiv Nooruse 11 ja Riia Spordiselts "Amateur" Tallinna osakond Uus 7.

V õ ö r a s t e m a j u on 7. Neist kolm asub Rataskaevu tänavas: nr.3 hotell "Nerd", nr.7 hotell "Peterburg" ja üks nr. 38; teised paiknevad: Mõõrivähe pöik 4, Vaksali 7 hotell "Balti" Raekoja 10 ja Pikk 43 "Wetterstrand", mis on mainitud ka supel-asutisena (Badestalt). Sõjas hävinud ja lammutatud hoonetes asunud võõrastemaju ei ole märgitud.

P a n s i o n e esineb Lai 11, Pikk 34 ja 34 ning Rataskaevu 38.

Vanas Tallinnas eksisteerinud arvulistest kauplustest on eraldi välja tõstetud kuld- ja hõbeesemetekauplused kaalutlusel, et omanikul olid suuremalt osalt ise tootjad - kunstnikud ja võib olla ka samal alal tegeksenud kuulsate esivanemate järglasi. Kõige rohkemaarvuliselt paiknesid kuld- ja hõbeesemete kauplused Viru tänavas, nr.nr.8, 11, 15, 21 ja 23 ning Pikes tänavas nr.nr.27, 29-a, 34 ja 35. Siis oli neid veel Kullassepa 3 ja 11 ning Müürivahe 46.

Tehnilisi ja tööstuslikke funktsioone täitnud ehituste vaatlemisele asumisel on esmajoones peatatud Tallinnas rohkearvuliselt töötanud trükikodade juures. Alljärgnevalt on neid loendatud 15 tükki. Kõige rohkem oli neid Pikes tänavas: nr.2 Th.Heubeli trükikoda, asut. 1879.aastal³⁰⁾ (siin trükiti ajalehte "Revaler Beobachter; nüüd asub seal trükikoda "Kommunist", kus trükitakse ajalehte "Rahva hääl"); Pikk 7 F.Tarunsov'i trükikoda, asut. 1892 (siin trükiti "Revelskija Javestija"); Pikk 36 Kullap & Kitzel'i (varem Tsvetkovi) trükikoda, asut. 1899 ja Pikk 48 Lindfors'i trükikoda.

Rataskaevu tänavas oli trükikodasid 3: nr.10 J.C.Gresseli hiljem Brauni trükikoda, asutatud 1802.a.; siis nr.17 W.Ehrenpreis'i oma, asut. 1907 ja kolmas nr.19, mis ühel ajal kuulus Schifferile ja teisel - Mickwitz'ile, asut. 1896.a.

Laias tänavas oli 2 trükikoda: üks, nr.5 kuulus enne Lindfors'ile, siis Mickwitz'ile ja lõpuks "Revalsche Zeitung'ile, töötas 1633-1903.aastani; teine, mis asus nr.9 kuulus Chr. Mickwitz'ile.

30) Esitatud trükikodade asutamisaastad on võetud O.Karmalt, lk.332.

Sulevimäel oli samuti 2 trükikoda, mõlemad töötasid Uhes majas, nr.1. Üks neist kuulus A.Muru'le, teine - Tetermann & Felsberg'ile.

Müürivahe 17 asuv trükikoda, asut. 1900, kuulus algul Antje'le, siis J.Topmann'ile ja hiljem Kalla'le.

Vana Tooma tänavas töötas A.Pert'ile (ka Pärt) kuuluv 1905.aastal asutatud trükikoda.

Olevimäel nr.11 asus 1865.a. rajatud G.Gebert'i trükikoda.

Loendis viimane trükikoda asus V.Karja tänavas nr.12, asutati 1907.a. ja kuulus J.Pahlmann'ile.

Vaatlusel oleva perioodi lõpuetapil, s.o. Esimese maailmasõja eelseil aastail arenes polügraafiatööstus kiiresti. Peaaegu kõigis eelloendatud trükikodades töötasid tüpograafia seadmete kõrval ka litograafia seadmed.

V a b r i k u nimetuse all töötas Venas Tallinnas terve rida gabariidilt suuremaid või vähemaid ehitusi hõlmavaid tööstuslikke ettevõtteid, nagu:

Templivabrik S.Karja 6. Samas ka õllevabrik; Sirmi-, kepi- ja mänguasjade vabrik Kinga 3; karastusjookide vabrik Nooruse 18; konservivabrik Pikk 29-A; plekktasratööstus; limonaadivabrik Pikk 43; viilivabrik Vana Posti 11; limonaadivabrik Vana Tooma 4; Seebikeetmine Vana Tooma 1; valgevase valukoda Ujula 4, samas ka masinavabrik, pumbad, pritsid; keemilis-tehniline vabrik ja kondensirasutus (Mayer); seltersi- ja limonaadivabrik Vana turg 1; silakoetööstus Viru 1; piirituse ja likööri vabrik Viru 15 ja 17 võib olla sama likööri ja napsivabrik ning mineraalveed.

E l e k t r o t e h n i l i s e d b ü r o o d j a t ö ö k o j a d asusid neljas tänavas: Pikk 3 "Dünamo" ja 47;

Vene 29; Hobuse 2 ja Raekoja plats 4.

Erilisi funktsionaalseid ülesandeid pidid täitma ka ruumid kus töötasid f o t o g r a a f i d. Tallinnas oli neid südalinnas sel ajal 10 ja need asusid: Rataskaevu 2 (E. Reisberg); Mändi 2 (Bernhard Lais, hiljem E. Spindler); Viru 14 (J. Allik); Niguliste 8 (J. P. Parikas'ed); Vana Viru 6 (Ed. Meyer) ja 13 (J. Raagul); Uus 15 (Ad. Rätsep); Sauna 3 (Teterin); Pikk 49 (A. Jurich) ja V. Karja 12 (G. Oskar).

Ei ole huvituseta märkida ka seda, et 1913. a. aadressraamatus on märgitud teade a u t o l a e n u t a m i s e kohta. Autolaenuajaks oli A. Reismann S. Karja 19 (autogaraaž asus Härelinnas).

Käsitletavasse teemasse otsukohe mittepautuvalt võiks ära märkida mõned aadressid, mis sattusid juhuslikult ette ja mis viitavad mõningate Tallinnas elutsenud t ä h t s a m a t e ja ü l d t u n t u d i s i k u t e e l u k o h t a d e l e . Õigusteadlane ja ajaloolane, Tallinna linna õiguslike normide uurija ja publitseerija V. Bunge, kes elas Suurkaupmees ja tööstur Eggers'i majas Lai 31; samas tänavas nr. 23 elas kubernangu maamõõtja 1864/65 Tallinna linnaplaani valmistaja Heinrich Johann Schmidt; Laia tänavas 46 elas veel maalikunstnik v. Pezold. Skulptor Erner elas Müürivahe 54; Müürivahe põik 4 elas maalikunstnik Walter; Uus 18 arhitekt Ryberg. Orelitegija meister Gustav Normann elas Vana Viru 9.

8. Lisilühedane arvuliselt võrdlev ülevaade
Tallinna Vanalinna ja eeslinnade elanike
tegevusaladest erietappidel.

Tabelitele märgitud tänavate kaupade koostatud hoonestuse funktsioonide kindlakääramise kõrval on huvipakkuva näitlus-
tamis- ja võrdlusvahendina ühelinnalises ulatuses esitatud
andmeid paralleelselt vanalinna ja eeslinnade tegutsemisala-
de arvuliseks võrdlemiseks.

Osa tööstuslike ja kaubanduslike ettevõteteid, samuti ka
töötamisalasid ei ole saadud võrdlemiseks täpselt lokaliseeri-
da nende funktsioonide kui ka ebastabiilsete, varieeruvate ni-
metuste ja puudulike andmete tõttu erietappides.

1913	Vana- lin- nas	1893/94	Vana- lin- nas	Ees- lin- nas	1843	Vana- lin- nas	Ees- lin- nas	1785	Vana- lin- nas
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Advokaadid	26								
Advokaadi abid	13								
Agentuur- ja ko- minjonäärid	9	Agendid	9	-					
Allikavesi (müük)	1								
Apteegid	5	Apteegid	3	4	Apteegid	4		Apteegid	2
Arhitektid, insee- nerid	6								
Arstid	47								
Artellid	1								
Asfalteerijad									
Auru sae- ja jahu- veskid	3	Auru sae- ja jahuveskid	1+1	1+2					
Börsimaaklerid	3	Maaklerid	5	-					
Daamide rätsepad	2								
Delikatesside kaupl.	27								
Ehitusettevõtjad	9	Ehitusettevõt- jad	1	3					
Ehitusmaterjalid	2								
Eksport-äri	5	Eksportäri	4	1					
Elektrotehnil. bü- roo	7								
" tööstus	3								
" tarbeesemed	6								

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Erastvokaadid		4								
Fajansse- ja klaasi- kauplus		8								
Fotograafid		11	Fotograafid	2	4					
Fotokeemiline la- boratoorium		1								
Fotograafil. tarbe- esemed		4								
Gaasi- ja veejuht- med		4	Gaasi- ja vee- juhtmete vabp.	2	-					
Galanteriikauplu- sed		24	Pudu- ja galanteriikaup- lused	5	1					
				16	1					
Galvaniseerimise tööst.		1								
Grammofonikauplus		2								
Graveerijad		4	Graveerijad	1	-	Graveerija	1			
Haabearstid		14								
Harjakauplus		3	Harjategijad	2	3					
Heeringakauplus		2								
Hotellid		8	Hotellid ja vöö- rastemajad	7	7	Vöörastemajad	7			
Importäri, vt. Eksport										
Jahtide ehitan. tööstus		1								
Jalgrattad (müügil)		10	Jalgrattad (müügil)	1	-					
Jahukauplused		5	Jahukauplused	5	3					

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kalakauplused	2	Kalakauplused	-	5					
Kalevikauplused	8	Kalevikauplused	5	-				Kalevi- ja Iõuendi- kauplused	20
Kaljapruulimis- koda	1								
Kalossikauplused	5								
Karusnahad	1								
Keemiafabrik	1	Keemiafabrik	1						
Kellakauplused	21	Kellakauplused	4	1					
Kindakauplused	5	Kindategijad	4	1	Kindategijad	2			
Kindlustamised	17	Kindlustamised	1	2					
Kingsepad	6	Kingsepad	42	66	Kingsepad	13	11		
Kinnistute vahend.	1								
Kirjutusmasinate kauplused	3								
Kirjutustarvete kauplused	12	Kirjutustarvete kpl.	8	-					
Kirurgilised arsti- tiriistad	3								
Klassijad	2				Klassijad	2			
Klaasikauplused	3	Klaasikauplused	2	-					
Klaverihäälestajad	4								
Koloniaalkaupl.	22	Koloniaalkaupl.	31	26					
Kompvektivabrik	1								
Kondiitrid	7	Kondiitriärid	2	1	Kondiitriärid	6			
Konservivabrik	1								

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Korsetitegijad		4								
Kudumistöökojad		2	Kudumistöökojad	2	1					
Kuldajad		5	Kuldajad	2	-					
Kuld- ja hõbeeseme- te kpl.	18		Kuld- ja hõbeese- mete kpl.	10	1	Kullas- ja hõbese- pad	5	3		
Kullassepad		4								
Kummikauplused		2	Kummikauplus	1	-					
Kummitemplite tööst.	3									
Kunstikauplused		2	Kunstikauplused	4	-					
Kuulutuste büroo		1								
Kööed ja köiekaubad		2								
Köönerid		5	Köönerid	4	-	Köönerid	3	1		
Laenukassa		1								
Laevaagentuurärid		5	Laevaagentuurärid	9	-					
Laeva klassifikat- siooni büroo		1								
Laeva provisiooni kpl.		4	Laevavarustam. ärid	-	1					
Lambikauplused		7	Lambikauplused	3	-					
Liha- ja vorstikaupl.	17		Vorstikauplused	9	3					
Likööri- ja vabrik		1								
Lillekauplused		4	Lillekauplused	4	-					
Limonadi- ja sel- tersivabrikud		2	Limonadi- ja sel- tersivabrikud	4	1					
Linoleumikauplused		3								
Lukksepad		14	Lukksepad	5	6	Lukksepad	2	3		
Lõuendikauplused		8	Lõuendi- ja pesukaupl.	5	-					

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Maalitarbed		4								
Maalrid		9	Maalrid	10	9	Maalrid		5	8	
Maamõõjad		2								
Maja- ja kõõgitarbed		8	Maja- ja kõõgitarbed	5	-					
Masinakauplused		3								
Maskikostüümid		2								
Mees-masseerijad		2								
Meestejuuksurid		14	Juuksurid	10	4	Juuksur		1		
Mehaanikatöökojad		13	Mehaanikatöökojad	13	6					
Moekauplused		24								
Muusikariistade kauplused		5	Muusikariistade kauplused	3	-					
Muusikariistade tegijad		1	Muusikariistade töökojad	1	1	Muusikariistade tegijad		4		
Mööblikauplused		6	Mööblikauplused	4	-					
Mööblitransport		2								
Mingussjad		6	Mingussjade kaupl.	9	-					
Nafta		2								
Nahakauplused		8	Nahakauplused	4	15					
Naismasseerijad		8								
Naistejuuksur		4	vt. meeste juuksurid							
Napsimüük		2								
Nikeldagane		4								
Notarid		4								
Optikud		2	Optikud	3	-					
Paberilaod		2								

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Pangad		19								
Pangaärid		3	Pangaärid	4	-					
Pansionid		5	Möbleeritud toad	2	1					
Parfümeeriakaupl.		5	Parfümeeriakaupl.	4	-					
Peakattekauplused	14		Peakatted	10	15					
Peeglikauplused		2	Peeglikauplus	1	-					
Pesukauplused		9	Pesukauplused	7	-					
Pesukojad		7	Pesukojad	2	-					
Petroleumi (ladu)		1	Petroleumi kaupl.-		1					
Pieniinode kauplused		3								
Piimesaadused		2								
Piimatranspordikan- nud		1								
Piiritus		3								
Pildiraamijad		3								
Plekksepad	14		Plekksepad	10	9	Plekksepad	4	-		
Posamentiirid		5	Posamentiir	1	-					
Puhvetid ja klubid		9								
Puusärgikauplused		3	Puusärgikauplused	2	-					
Puürid (ehitusmat.)	3		Puürid, -laod	3	4					
Puuviljakauplused		11								
Põllumajandusma- sinaid		4	Põllumajand.masi- nad	3	-					
Raamatukauplused	12		Raamatukauplused	9	1	Raamatukauplused	2			
Raamatukõitjad	11		Raamatukõitjad	9	2	Raamatukõitjad	3	6		
Rahakapid		2								

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Raua- ja terasekpl. 12		Raua- ja terase- kaupl.	9+6	4					
Rauavalukoda	1	Rauavalukoda	1	2					
Rauvoodite kpl.	1								
Reederid	3								
Reisitarbed	6								
Relvakauplused	4	Relvakauplus	1						
Restoranid	21	Restoranid	9	2					
Rõivakauplused	20	Rõivakauplused meestele	6	-					
Rätsepad	27	Rätsepad	42	32	Rätsepad	13	19		
Saapakauplused	13	Saapakauplused	1	1					
Sadulsepad	7	Sadulsepad	3	2	Sadulsepad	5	3		
Saiapagarid	11	Pagarid	8	25	Pagarid	5	9		
Sanitaartechnil. büroo	1								
Saunad	3	Saunad	4	7					
Seebikeetja	1	Seebivabrik	-	1					
Sepad	5	Sepad, püssi- sepad	2+3	23	Sepad (ka püs- isepad)	3	4		
Sirvide tööstus	1	Sirnivabrik	1	-					
Skulptor	1								
Soola varumine	1	Soolakauplused	-	2					
Supelasutised (Badeanstalt)	2	Supelasutised	2	3	Supelasutised	3			
Sõekauplus	4								
Sõekla	1	Sõeklad	4	10					

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Tapeedid	6	Tapeedikauplused	5	-					
Tarbijate ühisus	1								
Tapetseerijad	6	Tapetseerijad	6	2					
Tekstiilikauplused	27	Tekstiilikauplused	20	4					
Teenistuskohdade vahendamine	4								
Tehnoloogil. bürood ja -kriid	5	Tehniline büroo	1	-					
Templivabrik	1								
Teraviljakauplused	6	Teraviljakauplused	4	1					
Tislerid	8	Tislerid	15	4	Tislerid	9	7		
Treialid	1	Treialid	5	8	Treialid	1	4		
Trükikojad	15	Trükikojad	8	1	Trükikojad	2			
Tubakakauplused	6	Tubakakauplused	6	-					
Tündersepad	3	Tündersepad	3	-	Tündersepad	3	4		
Vanaasjade kaupl.	1	Vanaasjakauplused	4	6					
Vankritegijad	2	Vankritegijad	3	4					
Veinikauplused	16	Veinikauplused	25	22	Veinikauplused	7		Veinikauplused	5
Veokriid (Speditis.)	10	Veokriid	3	*					
Viilivabrik	2	Viiliteguja	1	1					
Villakaupad	2	Villakauplused	4	-					
Villaketremine	1								
Värvikauplused	8	Värvikauplus	1	-					
Värvimistöökojad	2	Värvalid	4	4	Värvalid		4		

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Õllekauplused		2	Õllekauplused	16	32					
Õllelaod		8	Õllelaod	17	1					
Õmblejad		1	Õmblejad	22	4					
Õmblusmasinate kpl.		8	Õmblusmasinate kpl.	3	-					
			Aednikud	1	6					
			Aurujõul töötav mööblivabrik	1	-					
			Avariifri	1	-					
			Joojikauplused	2	7					
			Juustu- ja vöi- kauplus	1	-					
			Juveliid	6	-	Juveliid	1			
			Jäätisega kaup- lejate artell	-	1					
			Kalarid	-	4					
			Kilukauplus	3	4					
			Kivikauplus	1	-					
			Kiviraijad	-	2					
			Kondensirasutus	1	-					
			Korstnapühkijad	3	1					
			Korvipunujad	3	1					
			Kraamikauplused	24	172					
			Kõiepunujad	2	1	Kõiepunuja	-	1		
			Kõõgiviljasaednik							
			Kõrtsid	7	62					

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Kõrtsid	7	62					
		Laenuaamatukogud	4	-	Laenuaamatukogud	3			
		Laevalaadijad	2	3					
		Laevalossimise et- tevõtte	1						
		Leivakauplused	27	27					
		Lihunikud	28	18					
		Marmori- ja gra- niidikauplus	1	1					
		Masinafabriikud	1	3					
		Mineraalveetõstus	1	-					
		Modistid	16	-	Kilbarategijad	4			
		Mänguasjade vabrik	1						
		Parkal	-	1	Parkalid	2			
		Pesuvabrik	1	-					
		Plekksepatoodete- kauplus	2	-					
		Pottsepad	1	7	Pottsepad	2	2		
		Pumba- ja pritsi- vabrik	1	-					
		Punsärgitegijad	4	4					
		Rohukauplused	3	-					
		Seebikauplused	3	-					
		Siidikauplused	1	-				Siidikauplused	10
		Talurahvakauplused	-	16				Talurahva- ja Nürnbergikaupl.	33
		Teekauplused	5	-					
		Trahterid	13	19					

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Töllassepad		-	4	Töllassepad	3	3		
	Urnaakrid		12	4	Urnaakrid	9	1		
	Vasevalajad		3	-					
	Vasksepad		-	2	Vasksepad	2	3		
	Vatikauplus		1	-					
	Veo (Fuhr) äri		-	3					
	Veoäri ja tolli- klareering		1	-					
	Üllepruulimine		1	1					
					Corduuan-naha meister	-	3		
					Kroonlühtrivala- ja	1	-		
					Lihunikud	1	13		
					Nõõbitegijad	1	2		
					Tinavalajad	2	-		
					Toolitegijad	-	3		
					Võõsepad (-tegi- jad)	-	2		

Kasutatud allikmeterjalid

I Trükised

1. Lief- und Ehstländischer Staats- und Adress-Kalender auf das Jahr 1785. II Revalsche Statthalterschaft. (Lih. Adresskalender 1785).
2. H. Laakmann, Allgemeines Adressbuch für das Gouvernement Ehstland mit besonderer Berücksichtigung der Gouvernements-Stadt Reval 1843.
3. Taxation der Immobilien der Gouvernements- und Hafenstadt Reval, 1865.
4. Atlas zu der im Jahre 1865 ausgeführtes Taxation der Immobilien der Gouvernements u. Hafenstadt Reval. Karten angefertigt im Jahre 1865 von dem Ehstländischen Gouvernements Revisor J.H. Schmidt.
5. J.W. Kröger, cand. jur., Verkehr und Adressbuch der baltischen Provinzen. Bd. IV Ehstländisches Verkehrs- u. Adressbuch für 1893/94. Riga, 1893.
6. A. Richter, Baltisches Verkehrs u. Adressbücher. Bd. 3 Estland Riga, 1913.
7. H./U./B/osanov/.

8. Etat der Kaiserlichen Micey der Gouvernementsstadt Reval.
Eintheilung der Stadt in Polizeibezirke. 183./ca 1840/.
(Lüh.: Etat...)
9. Eugen v. Nottbeck, Der alte Immobilienbesitz Revals. Reval
1894. (Lüh.: Nottbeck, Immobilienbesitz)
10. Nottbeck, E. u. Neumann, W., Geschichte und Kunstdenkmäler
der Stadt Reval. I Die geschichte der Stadt Reval. Reval,
1896. (Lüh.: Nottbeck, Geschichte...)
11. Tallinna linna majapidamine 1905-1915.
Tallinna Linneameti väljaanne
(Lüh.: Tallinna linna majapidamine...)
12. O.Karma, Tööstuslikult Revolutsioonilt Sotsialistlikule
Revolutsioonile Eestis. Tööstuse arenemine 1917.aastani.
Tallinn, 1963. (Lüh.: O.Karma.)
13. Eesti Arhitektuuri Ajalugu, Tallinn, 1965.
14. R.Kenkmaa, G.Vilbaste, Tallinna Eestisoonid ja Haljesaalad.
Tallinn, 1965 (Lüh.: R.Kenkmaa, G.Vilbaste)
15. R.Zobel, Tallinna Linnamüür, Tallinn 1966. (Lüh.: R.Zobel)

II Käsikirjaline material

16. A.Kivi, Tallinnas kehtivad valdusüksuste numeratsioonidest.
1966. (Lüh.: A.Kivi)
17. L.Tiik, Tallinna vanalinna sotsiaalsest struktuurist 1966.
(Lüh. L.Tiik)